

EUROPEAN
NETWORK
OF ELECTION
MONITORING
ORGANIZATIONS

ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ

ЖОВТЕНЬ - ЛИСТОПАД 2020

Міжнародна місія спостереження
за виборами - Місцеві вибори в Україні
Жовтень-листопад 2020

Міжнародна місія спостереження ENEMO за Місцевими виборами в Україні 2020

ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ

**Англійська версія цього звіту є єдиним офіційним документом
Міжнародної місії спостереження за виборами ENEMO**

**Міжнародна місія спостереження ENEMO
за Місцевими виборами
в Україні 2020**

ENEMO Бул. Йосифа Броза 23А
81 000 Подгориця, Чорногорія
Email: info@enemo.eu
www.enemo.eu

Опубліковано: ENEMO - Європейська мережа організацій із моніторингу виборів

Редактори:

Златко Вуйович
П'єр Пейтьє

Автори:

Златко Вуйович
П'єр Пейтьє
Беатрікс Бункамп
Мір'яна Грбач
Ана Ненезіч
Ніно Ріжамадзе
Крістіна Костелац

Міжнародна місія ENEMO зі спостереження за місцевими виборами в Україні 2020 року фінансується USAID через Національний демократичний інститут (NDI). Зміст документа є виключною відповідальністю ENEMO і не обов'язково відображає позицію донорів.

ЗМІСТ

I. РЕЗЮМЕ ЗВІТУ	9
II. ВСТУП ТА ПОДЯКИ	11
III. ПЕРЕДУМОВИ	13
IV. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА	14
А. Нормативно-правова база	14
В. Виборча система	15
Вибори мерів	16
Вибори до місцевих рад	16
V. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРАМИ	18
А. Центральна виборча комісія (ЦВК)	18
В. Територіальні виборчі комісії (ТВК)	20
С. Дільничні виборчі комісії (ДВК)	21
VI. РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ	23
VII. ВИСУВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ	25
VIII. ВИБОРЧА КАМПАНІЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЇ	28
А. Виборча кампанія	28
В. Фінансування кампанії	31
IX. МЕДІА	34
X. ГЕНДЕРНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО	37
XI. НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ	38
XII. ІНКЛЮЗІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	39
XIII. СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ	40
Кримінальні та адміністративні правопорушення	40
XIV. ДЕНЬ ВИБОРІВ	42
А. Перший тур (25 жовтня)	42
В. Другий тур (15 та 22 листопада)	43
XV. СПОСТЕРІГАЧІ	44
XVI. РЕКОМЕНДАЦІЇ	46
А. Пріоритетні рекомендації	46
В. Інші рекомендації	46
Для Верховної Ради України	46
Для Центральної виборчої комісії	47
Для політичних партій та кандидатів	48
Для Уряду та інших установ, що беруть участь у виборчому процесі	48
XVII. ПРО ЕНЕМО	50
XVIII. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	51
ДОДАТКИ	52
Додаток I. Кінцеві результати місцевих виборів 2020	52
Додаток II. Міжнародна місія спостереження за виборами в Україні 2020 – Склад	60

I. РЕЗЮМЕ ЗВІТУ

Загалом на місцевих виборах 2020 року відбувалася боротьба за 1421 посаду мера та 43.492 місць в місцевих радах, а виборцям було запропоновано справді плюралістичний політичний вибір. Однак місцеві вибори були особливо складними у світлі всесвітньої пандемії COVID-19 та досить пізно проведених виборчих реформ, що залишило простір для їх вдосконалення.

З огляду на триваючий конфлікт на ряді східноукраїнських територій та безпекові ризики, пов'язані з проведенням виборів у цих районах, вибори не проводились у 18 громадах Донецької та Луганської областей. Як наслідок цього рішення, що було підтримане українським урядом, майже півмільйона виборців не змогли скористатися своїм виборчим правом та були позбавлені конституційного права голосу.

Місцеві вибори 2020 року були першими, що відбулися за новим Виборчим кодексом, прийнятим у грудні 2019 року, який уніфікував виборчу законодавчу базу та вніс суттєві зміни в українську виборчу систему. Удосконалення Кодексу включали введення відкритих партійних списків для обласних, районних, міських, районних міст, сільських та селищних рад з 10.000 і більше виборців; обмеження можливості паралельних систем вирішення виборчих спорів; спрощені процедури для виборців щодо зміни виборчої адреси і тим самим - полегшення реєстрації виборців; та обов'язкову гендерну квоту, що стало значним кроком вперед у збільшенні гендерної представництва.

Зміни до Виборчого кодексу були в основному позитивними, й ENEMO також позитивно оцінило їх виконання органами управління виборами (ОУВ), включаючи Центральну виборчу комісію (ЦВК), що дозволило місцевим виборам 2020 року пройти в вільному середовищі, значною мірою відповідаючи міжнародним стандартам. Дні виборів як під час першого, так і другого турів, як правило, були впорядкованими та мирними, незважаючи на деякі недоліки, помічені місцією.

Однак також були відзначені численні виклики, включаючи, зокрема: відносно пізніе прийняття нового виборчого законодавства; складна нова виборча система, яка ускладнила роботу місцевої виборчої адміністрації; проблема проведення виборів у розпал пандемії COVID-19 та супутня потреба у забезпеченні ЗІЗ (засобів індивідуального захисту) на дільницях; часта зміна членів виборчих комісій, що негативно вплинуло на ефективність роботи деяких місцевих комісій; та пізні оголошення результатів першого туру, що призвело до затримок у проведенні другого туру в деяких областях.

Виборча кампанія була досить стриманою через обмеження, накладені пандемією, але була інклюзивною, незважаючи на відсутність можливості для участі незалежних кандидатів. Однак кампанія часто була затьмарена зловживаннями посадовими повноваженнями (постійний недолік виборчого процесу в Україні), звинуваченнями у купівлі голосів, негативною агітацією, дезінформацією в деяких ЗМІ та відсутністю прозорості в політичному фінансуванні. Усі ці фактори є важливими та потребують вирішення шляхом подальших реформ.

Тому ENEMO оцінює, що нещодавно прийнятий Виборчий кодекс, хоча загалом вдосконалив структуру проведення місцевих виборів в Україні, не повністю усунув низку раніше виявлених прогалин, таких як: неефективність та недостатнє застосування правил фінансування виборчих кампаній; зловживання державними ресурсами; задоволення політичними партіями нових гендерних вимог в процесі реєстрації кандидатів; постійна заміна членів територіальних виборчих комісій (ТБК) та дільничних виборчих комісій (ДВК); запутані процедури оприлюднення результатів; та суперечливі положення, що стосуються проведення другого туру.

Міжнародна місія ENEMO зі спостереження за місцевими виборами 2020 року в Україні дійшла висновку, що міжнародних стандартів в основному було дотримано. Однак для подальшого зміцнення виборчої бази та процесу місцевих виборів в Україні, для повної відповідності міжнародним стандартам, ENEMO рекомендує розглянути проблеми, пов'язані з поганими та незаконними практиками, та проводити подальші реформи для усунення виявлених недоліків у Виборчому кодексі. Необхідні реформи та вдосконалення включають, але не обмежуються, наступне: посилену підготовку членів виборчих комісій; забезпечення дотримання гендерної квоти під час процесу як висування, так і підтвердження кандидатів; забезпечення того, щоб часові рамки агітації були однаковими для всіх, а вимоги до фінансування кампанії були більш прозорими; впорядкування періоду подання скарг та апеляцій з метою забезпечення синхронізованих дат проведення других турів; посилення просвіти виборців та членів комісій щодо виборчої системи як такої. Важливо, щоб усі необхідні реформи були проведені вчасно до наступних виборів.

II. ВСТУП ТА ПОДЯКИ

7 жовтня 2020 року Європейська мережа організацій із моніторингу виборів (ENEMO) офіційно оголосила про розгортання в Україні Міжнародної місії зі спостереження за виборами для спостереження за місцевими виборами 25 жовтня 2020 року та подальшими другими турами виборів на посади міських голів. Це була чотирнадцята місія ENEMO в Україні. ENEMO вже має значний досвід, спостерігаючи за виборами в країні з 2004 року. До складу місії входило дев'ять членів Основної команди та 48 віддалених довгострокових спостерігачів (ЛТО)¹. Зважаючи на контекст пандемії COVID-19, в Україні базувались лише троє членів Основної команди, решта працювали та проводили зустрічі віддалено, як і всі 48 довгострокових спостерігачів. Місія не залучала короткострокових спостерігачів та не спостерігала всебічно за процесом на дільницях у день виборів, хоча віртуальні спостерігачі також віддалено стежили за цим аспектом процесу (див. Розділ “День виборів”).

Після спостереження за передвиборчим періодом та підготовкою до проведення виборів, 27 жовтня місія видала свою першу Заяву про попередні висновки та результати після першого туру². Місія також слідувала за другим туром, де це було потрібно, який проводився в різних областях 15, 22, 29 листопада та 6 грудня. 24 листопада Місія видала другу Заяву про попередні висновки та результати³, після проведення більшості других турів виборів мерів 15 та 22 листопада. Обидві заяви доступні англійською та українською мовами за посиланням: <http://www.enemo.eu/en/missions/ukraine-local-elections>

Крім того, Основна команда спостерігала за засіданнями Центральної виборчої комісії та проводила зустрічі з міжнародними та місцевими зацікавленими сторонами на центральному рівні. Місія здійснювала моніторинг та оцінку загальної політичної та виборчої обстановки, дотримання прав обирати та брати участь у виборах, поведінки органів управління виборами, процесу агітації, гендерної рівності, розвитку подій у день виборів, вирішення виборчих суперечок та інших найважливіших аспектів процесу, базуючись на міжнародних стандартах демократичних виборів та національній законодавчій базі України.

Цей підсумковий звіт базується на висновках спостерігачів ENEMO та Основної команди, інтерв'ю із зацікавленими сторонами та аналізі законодавчої бази та інших документів. Звіт також включає рекомендації зацікавленим сторонам виборів з метою усунення виявлених недоліків та покращення аспектів виборчого процесу в Україні.

¹Зважаючи на контекст COVID-19, більшість Основної команди, включаючи аналітиків, а також 48 довгострокових спостерігачів місії проводили дистанційне спостереження, бвзуючись у своїх країнах. Їм допомагали місцеві співробітники в Україні (асистенти), які допомагали їм призначати онлайн зустрічі із зацікавленими сторонами на виборах з (включаючи, але не обмежуючись: органи управління виборами, учасники виборів та представники політичних партій, наглядові органи, засоби масової інформації, організації громадянського суспільства, місцеве самоврядування, державні органи, суди, поліція тощо) та збирати необхідну інформацію для аналізу всіх ключових аспектів цих виборів. Крім того, хоча більшість членів Основної команди працювали віддалено, троє членів ОК знаходились на у місті Києві, щоб керувати місією та координувати віддалених довгострокових спостерігачів та їх помічників.

²http://enemo.eu/uploads/file-manager/Preliminary_Statement_in_English.pdf

³<http://enemo.eu/uploads/file-manager/ENEMOStatementSecondroundUkraineLocalElections2020.pdf>

ENEMO висловлює подяку всім співрозмовникам, представникам державних установ; органам управління виборами, особливо Центральній виборчій комісії; учасникам виборів; громадянському суспільству; ЗМІ; міжнародному співтовариству; та всім іншим організаціям, установам та приватним особам в Україні за їхню співпрацю та підтримку протягом усього періоду дії місії.

Міжнародна місія ENEMO зі спостереження за місцевими виборами в Україні 2020 року стала можливою завдяки великодушній підтримці USAID через Національний демократичний інститут (NDI).

III. ПЕРЕДУМОВИ

15 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла рішення про проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. Місцеві вибори проводяться кожні п'ять років для обрання міських, селищних, сільських голів, а також членів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських та селищних місцевих рад. Загалом велася боротьба за 1421 посаду мера та 43.492 місця в місцевих радах. Ці місцеві вибори були першими, що відбулись згідно з новим Виборчим кодексом, прийнятим у грудні 2019 року, який вніс суттєві зміни в українську виборчу систему.

Амбіційний процес децентралізації, розпочатий у 2014 році, значно збільшив потужність та фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, помітно підвищивши ставки цих виборів. Реформи модифікували територіальну організацію влади, включаючи зменшення кількості районів майже на дві третини.

Місцеві вибори проходили в контексті глобальної пандемії COVID-19, яка спричинила ряд неочікуваних проблем для всіх зацікавлених сторін, що брали участь у процесі. Органи управління виборами повинні були адаптуватися до нових умов праці в умовах кризи в галузі охорони здоров'я, тоді як політичні партії та кандидати повинні були знайти нові шляхи для донесення свого повідомлення виборцям, незважаючи на обмежувальні заходи, спрямовані на зменшення ризиків для здоров'я населення.

Через анексію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у 2014 та конфлікт, що досі триває на Донбасі, вибори не проводились на територіях, які в даний момент не перебувають під контролем уряду. За рішенням Центральної виборчої комісії в 18 громадах Донецької та Луганської областей не було проведено виборів через проблеми безпеки. Це рішення позбавило виборчого права майже 480.000 громадян, завдавши шкоди інклюзивності виборів та позбавивши значну кількість потенційних виборців їх конституційного права голосу.

IV. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА

A. Нормативно-правова база

Місцеві вибори в Україні насамперед регулюються Конституцією та Виборчим кодексом. Додатково, певні аспекти виборів регулюються іншими законами, такими як: Закон «Про Центральну виборчу комісію»; Закон «Про Державний реєстр виборців»; Закон «Про політичні партії в Україні»; Кодекс адміністративного судочинства; Кодекс про адміністративні правопорушення; Кримінальний кодекс України. Окрім того, ЦВК прийняла низку резолюцій, що регулюють процес.

Виборчий кодекс України було прийнято у грудні 2019 року. Уніфікація виборчої законодавчої бази в Україні стала важливою рекомендацією спостерігачів, експертів з виборів та інших зацікавлених сторін. Тому прийняття закону слід розглядати як важливий крок до впровадження реформ щодо подальшого покращення виборчого процесу.

До Виборчого кодексу були внесені додаткові зміни в червні, липні та вересні 2020 року. У липні 2020 року Верховна Рада прийняла поправку до Виборчого кодексу, Кримінального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення з метою забезпечення пропорційних санкцій за фальсифікації, пов'язані з виборами, та також зменшивши розмір грошової застави для участі в місцевих виборах. Інші позитивні риси нещодавно прийнятих змін включали введення відкритих списків виборчих партій для обласних, районних, районних у містах, міських, сільських та селищних рад із кількістю виборців 10 000 осіб та більше; обмеження паралельних систем вирішення виборчих спорів; спрощення процедур для виборців щодо зміни виборчої адреси; та обов'язкову гендерну квота, що стало значним кроком вперед у збільшенні гендерної представництва.

Однак нещодавно прийнятий Виборчий кодекс не повністю усунув ряд недоліків, таких як неефективна законодавча база, що стосується фінансування виборчих кампаній, зловживання державними ресурсами та передвиборчою агітацією, реєстрації кандидатів, постійної заміни членів ТВК та ДВК, заплутаних процедур оприлюднення результатів та суперечливих положень, що стосуються другого туру виборів.

ENEMO зазначає, що основна законодавча база, включаючи виборчу систему, була змінена значно менше ніж за рік до виборів, що суперечить кращим міжнародним практикам⁴. Спостерігачів ENEMO було проінформовано про те, що складність нового Виборчого кодексу та зміни до нього в останній момент призвели до неправильного тлумачення деяких положень та плутанини серед членів комісій та інших зацікавлених сторін. Кілька співрозмовників ENEMO зазначили, що нещодавно запроваджена система преференційного голосування ускладнила процес підрахунку голосів, забравши багато часу членів комісій, оскільки система була досить складною, і у членів комісії не було достатньо часу для ознайомлення з нею.

Зміни в законодавчій та нормативній базі не повинні вноситися менше ніж за рік до дня виборів, щоб уникнути невизначеності та недостатньої обізнаності зацікавлених сторін.

⁴Кодекс належної практики Венеційської комісії 2002 року: «Основні елементи виборчого права, зокрема власне виборча система, членство в виборчих комісіях та встановлення меж виборчих округів не повинні бути відкритими для внесення змін менше, ніж за рік до виборів, або мають бути закріплені в Конституції або на рівні вищому за звичайний закон»

Багато членів ТВК висловили занепокоєння тим, що деякі процедури, запроваджені в новому виборчому кодексі, здаються занадто складними й важкими. Хоча ТВК приділяли більше часу та зусиль для ознайомлення з новими процедурами, було також зазначено, що голосування та, зокрема, процедури підрахунку голосів виявились занадто складними, і це вплинуло на своєчасне завершення процесу.

Крім того, законодавча база не передбачає чітких положень щодо офіційного оголошення результатів виборів. Між офіційним встановленням результатів виборів ТВК та їх опублікуванням ЦВК пройшов значний проміжок часу. Затяжний та складний процес складання підсумків та встановлення результатів у деяких ТВК призвів до невідповідностей, які можуть створити недовіру, а також нерівність серед кандидатів щодо тривалості виборчих кампаній в різних округах.

Більш чіткі правила для органів управління виборами є необхідними для подолання труднощів та проблем підбиття підсумків, встановлення та оголошення результатів виборів. Законодавчі положення в цьому відношенні повинні бути чіткими, щоб сприяти прозорості та довірі до процесу.

Більшість законодавчих положень Виборчого кодексу повинні застосовуватися до другого туру так само, як і до першого туру виборів, хоча й існували деякі відмінності щодо оформлення виборчих бюлетенів, реєстрації виборців та фінансування учасників виборів. Більше того, другий тур виборів був призначений на різні дати, що могло призвести до розгубленості виборців та підірвати послідовність процесу та правову визначеність.

В ідеалі другі тури повинні проводитись одночасно по всій країні, як і перші тури, щоб забезпечити рівність усіх учасників виборів та покращити розуміння процесу виборцями та рівень їх участі.

Крім того, лунала критика за невпровадження законодавчих процедур, спрямованих на захист населення під час проведення виборів в умовах пандемії COVID-19. Через спалах COVID-19 у парламенті, Верховна Рада не змогла прийняти законопроект № 4117, що регулює виборчий процес під час пандемії. Ці прогалини в законодавстві були дещо компенсовані постановою Кабінету Міністрів. Однак ЕНМО вважає, що законодавчій базі не вдалося оперативно вирішити виклики та невизначеність, спричинені пандемією COVID-19.

ЕНМО зазначає, що загалом існуюча законодавча база для місцевих виборів 2020 року забезпечила достатню основу для проведення виборів відповідно до міжнародних зобов'язань та стандартів, хоча залишається простір для подальшого вдосконалення системи шляхом врахування раніше сформульованих рекомендацій спостерігачів попередніх місій, а також даної місії.

В. Виборча система

17 липня 2020 року Верховна Рада прийняла постанову № 807-ІХ, змінивши адміністративний поділ країни як частину процесу децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, розпочатої в 2014 році. Країна складається з 24 областей, з однієї автономної республіки (Крим) та двох міст із "особливим статусом" (Київ та Севастополь). Кожна область далі поділяється на райони. В рамках нещодавнього процесу децентралізації кількість районів зменшилася з 490 до 136. Подібним чином 10.900 суб'єктів, що представляють найнижчу ланку адміністративного поділу (селища,

села та населені пункти), було зібрано в загальній складності в 1470 нових об'єднаних територіальних громад.

Місцеві вибори депутатів Верховної Ради Криму, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів на тимчасово окупованих територіях Криму, міста Севастополя, в певних районах, містах, селищах Донецької та Луганської областей не відбувалися через анексію Криму Російською Федерацією та конфлікт, що триває на сході України.

Основною відмінністю від виборчої системи, що використовувалася раніше, стало введення відкритих партійних списків кандидатів на пропорційних виборах (див. нижче). Деякі співрозмовники згадували, що серед виборців може виникнути плутанина, оскільки система вимагає проведення широкої інформаційної кампанії для виборців, чого не було зроблено. Важливо, що на відміну від місцевих виборів 2015 року, коли була введена гендерна квота, але без механізму її забезпечення, нещодавно прийнятий Виборчий кодекс встановив обов'язкову гендерну квоту для списків кандидатів, як необхідну передумову для реєстрації партійного списку для місцевих виборів.

Виборча система, за якою проводяться вибори депутатів міської, сільської чи селищної ради чи міського голови, визначається кількістю зареєстрованих виборців, які мають право голосу на відповідних місцевих виборах.

Вибори мерів

Для виборів міських голів використовувались дві системи - система відносної більшості та система абсолютної більшості - залежно від кількості зареєстрованих виборців відповідної території.

Система відносної більшості була використана для виборів сільського, селищного або міського голови у населених пунктах з кількістю виборців до 75.000. За цією системою кандидату потрібно набрати лише відносну більшість голосів.

Вибори сільських, селищних чи міських голів у населених пунктах з кількістю виборців понад 75.000 проводились за системою **абсолютної більшості**, системою у два тури. Кандидату-переможцю потрібно набрати абсолютну більшість голосів для перемоги в першому турі. Якщо жоден кандидат не набрав більше 50 відсотків дійсних поданих голосів, два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі, змагаються за перемогу в другому турі.

Вибори до місцевих рад

Система відкритих партійних списків була використана для обрання членів обласних, районних, районних у містах, міських, сільських, селищних рад з 10.000 і більше виборців. За цією системою партія, яка отримала принаймні 5 відсотків голосів, бере участь у розподілі місць у відповідних радах. Згідно з системою пропорційного представництва у відкритих списках, партії представлені списком кандидатів у багатомандатних округах, де виборці голосують за партію та кандидата з партійного списку. ТВК встановлює порядок кандидатів у кожному територіальному виборчому списку кожної партійної організації за результатами голосування. Кандидати, які досягли або перевищили 25 відсотків суми виборчої квоти, розміщуються на початку територіального виборчого

списку. Таким чином, виборці могли впливати на послідовність кандидатів у списку за своїми індивідуальними уподобаннями. Кандидати- самовисуванці не допускалися. Незалежні кандидати могли брати участь у виборах міського голови та виборах у ради в громадах, що мають до 10.000 виборців.

Для виборів членів рад у населених пунктах із кількістю виборців до 10.000 було використано систему **відносної більшості**. У кожному з виборчих округів має бути обрано не менше двох і не більше чотирьох членів ради. За цією системою у виборах могли брати участь як незалежні (самовисуванці), так і висунуті партією кандидати. Територія відповідної громади поділена на багатомандатні виборчі округи. З метою підтримання рівності голосів, Виборчий кодекс встановлює, що відхилення кількості виборців у багатомандатному виборчому окрузі, створеному на території села, селища чи міста, не може перевищувати 15 відсотків від приблизної середньої кількості виборців в окрузі. Однак місії було повідомлено про розбіжності в деяких округах (наприклад, Одеса та Дніпропетровськ, серед інших), що суперечить принципу рівного виборчого права, закріпленому в Копенгагенському документі та Кодексі належної практики у виборчих справах⁵.

Політичні партії повинні були забезпечити у виборчих списках, щоб і чоловіки, і жінки (не менше двох кандидатів від кожної статі) були присутніми у кожній п'ятірці кандидатів (місця від першого до п'ятого, від шостого до десятого, тощо). Не менше ніж 40 відсотків кандидатів кожної статі мали бути висунуті. Однак, у менших громадах (селах та селищах, де менше 10.000 виборців), партії повинні були забезпечити висунення не менше 30 відсотків осіб кожної статі від загальної кількості кандидатів у відповідну раду.

⁵Тобто відносна вага голосів у різних областях повинна бути більш-менш рівною або обґрунтованою. Див. Копенгагенський документ 1990 р., пункт 7.3, та Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії 2002 р., пункт 2.2.

V. ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРАМИ

Виборча адміністрація для місцевих виборів в Україні структурована за трирівневою системою: Центральна виборча комісія (ЦВК), Територіальні виборчі комісії (ТБК) та Дільничні виборчі комісії (ДВК).

10 серпня 2020 року, відповідно до законодавчо визначеного терміну, ЦВК сформувала 22 обласних (крім Донецької та Луганської), 119 районних (крім певних районів Донецької та Луганської областей та АР Крим), 381 міських виборчих комісій та 10 окружних виборчих комісій у м. Києві. Окружні виборчі комісії сформували сільські та селищні виборчі комісії відповідно до строку 25 серпня. Дільничні виборчі комісії були сформовані 9 жовтня.

A. Центральна виборча комісія (ЦВК)

ЦВК є виборчою комісією вищого рівня для всіх виборчих комісій на всій території України. Вона складається з 17 членів і є постійним органом. Мандат члена Комісії може поновлюватися на сім років. Поточний склад ЦВК був встановлений у жовтні 2019 року, вона нараховує 17 членів, п'ятеро з яких - жінки.

Протягом виборчого процесу ЦВК продемонструвала високий рівень прозорості та професіоналізму, включаючи проведення щоденних засідань з метою адекватного та оперативного реагування на всі виклики, з якими вона стикалася. Засідання ЦВК публічно оголошувались на веб-сайті ЦВК, транслювались у прямому ефірі, записувались, а всі рішення були своєчасно доступні для громадськості, і як правило, публікувались одразу після сесії. Співрозмовники ENEMO висловили довіру до доброчесності та професіоналізму ЦВК. Співрозмовники також наголосили та високо оцінили включення організацій громадянського суспільства з боку ЦВК під час процесу виборчої реформи.

ЦВК проводила підготовку до виборів відповідно до законодавчих термінів, навіть стикаючись з багатьма труднощами. Однак однією з основних проблем, з якою вона зіткнулася, була недостатня бюджетна підтримка, необхідна для забезпечення здійснення захисних заходів, що дозволяли б проводити безпечні вибори в розпал пандемії COVID-19⁶.

З метою забезпечення проведення виборів у безпечному середовищі в розпал пандемії, 6 листопада ЦВК звернулася з терміновим запитом⁷ до державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки до другого туру виборів. Через збільшення захворюваності на COVID-19 в Україні, ЦВК звернулася до Кабінету Міністрів із проханням забезпечити та затвердити стандарти забезпечення виборчих комісій ЗІЗ. За даними вітчизняних оглядачів та як зазначає ENEMO, Міністерство охорони здоров'я не докладало зусиль для видання додаткових інструкцій щодо заходів захисту під час другого туру, що, можливо, додатково вплинуло на явку виборців, заплутаних рішенням про карантин у вихідні дні, яке збіглося з виборами.

⁶Постанова ЦВК №158 від 4 серпня 2020 року «Про пропозиції робочої групи з розробки рекомендацій та заходів, спрямованих на запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19». Постанова ЦВК №257 від 14 вересня 2020 року «Про Пропозиції щодо законодавчого врегулювання особливостей організації підготовки та проведення виборів у період дії карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України особливо небезпечних і небезпечних інфекційних захворювань, та вдосконалення окремих положень виборчого законодавства»

⁷Постанова ЦВК № 364 - 10 жовтня; Постанова ЦВК № 450 «Про невідкладні заходи щодо створення належних умов для безпечної організації та проведення повторного голосування на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року та окремі питання здійснення протиепідемічних заходів під час його організації та проведення»

Хоча деякі критикували ЦВК за перевищення повноважень, їй довелося подолати деякі недоліки в нормативно-правовій базі та законодавчій лакуні, надавши додаткові інструкції та роз'яснення, зокрема щодо процедур у день виборів.

Робота ЦВК постійно обтяжувалася частими проханнями про заміну членів ТВК⁸ з різних причин - ініціатива політичної партії⁹, хвороба членів або скасування повноважень ТВК через серйозні порушення Виборчого кодексу¹⁰. З огляду на складні умови праці під час пандемії, ЦВК доклала подальших зусиль для надання додаткової підтримки та подолання недостатньої підготовки членів, які замінюють членів ДВК та ТВК, шляхом організації подальших "сесій підвищення кваліфікації"¹¹ та надання додаткових роз'яснень та інструкцій щодо процедур підрахунку, передачі матеріалів, заповнення протоколів та протиепідемічних заходів.

Незважаючи на раніше сформульовані рекомендації, ЕНМО зазначає, що питання частоті заміни членів виборчих комісій, у тому числі між двома турами та в день виборів, не вирішувалось. До законодавства слід внести зміни, які передбачають своєчасне обов'язкове навчання та сертифікацію достатньої кількості майбутніх членів ТВК, щоб підвищити рівень їхньої готовності та професіоналізму та обмежити ризики у разі пізніх заміни членів комісій.

Законодавчо закріплений термін оголошення остаточних результатів після першого туру виборів був 6 листопада. Однак через численні труднощі, цей термін не завжди дотримувався. ЦВК перебувала під пильним контролем громадськості й навіть певним тиском щодо затримки оголошення остаточних результатів¹³. Хоча ЦВК критикували за затримки з оголошенням остаточних результатів, відповідно до Виборчого кодексу ЦВК не має права отримувати оперативну інформацію про явку виборців на місцевих виборах під час дня виборів, а також остаточні результати. Така інформація організовується та надається ДВК та передається до кожної відповідної ТВК. ЕНМО зазначає, що Виборчий кодекс не регулює умови надання ЦВК інформації про остаточні результати.

Інформаційно-аналітична система виборів, яка може автоматично передавати всі дані до ЦВК, не створена на рівні ТВК через обмежене фінансування, спричинене пандемією.

Щоб уникнути затримок з публікацією попередніх результатів та підвищити прозорість, до Виборчого кодексу слід внести зміни, що дозволять ЦВК отримувати інформацію про кінцеві результати від ТВК. Крім того, слід виділити додаткові кошти на створення інформаційної системи виборів.

⁸Станом на 9 грудня ЦВК припинила повноваження 5588 членів ТВК, 393 - голів ТВК, 326 - заступників голів ТВК, 389 - секретарів ТВК та 4 480 - членів ТВК.

⁹Кодекс належної практики Венеціанської комісії, пункт II.3.1.77, рекомендує, щоб «органи, які призначають членів виборчих комісій, не мали права вільно їх відкликати, оскільки це ставить під сумнів їх незалежність. Дискреційне відкликання є неприпустимим ... ». Така практика була протягом усього виборчого процесу, а яскравий приклад був зафіксований 29 листопада, коли ЦВК отримала інформацію від ТВК м. Чернівці щодо пропозицій кількох місцевих організацій політичних партій щодо дострокового припинення повноважень членів дільничних виборчих комісій за день до повторних виборів міського голови.

¹⁰Постанови ЦВК від 6 листопада: Одеська область - Кароліно-Бугаз, Дніпропетровська область - Марганець, Київська область - Васильків; Херсон - 12 листопада.

¹¹Тренінги були організовані ЦВК у співпраці з Міжнародним фондом виборчих систем в Україні (IFES Україна) та Центром управління навчанням учасників виборчих процесів при ЦВК (Навчальний центр).

¹²11 листопада секретар Ради національної безпеки і оборони України звернув увагу Центральної виборчої комісії на необхідність негайного вжиття заходів для встановлення результатів місцевих виборів 25 жовтня 2020 року та негайного опублікування їх на веб-сайті ЦВК.

¹³11 листопада секретар Ради національної безпеки і оборони України звернув увагу Центральної виборчої комісії на необхідність негайного вжиття заходів для встановлення результатів місцевих виборів 25 жовтня 2020 року та негайного опублікування їх на веб-сайті ЦВК.

Також були відзначені помилки у виборчих бюлетенях, наприклад, кандидати, які не були включені або були включені двічі до бюлетенів. Слід підкреслити, що, хоча деякі із зазначених тверджень та упущень у деяких випадках здавались значними, скарги за цими справами, як правило, розглядались компетентними органами та не підривали процес загалом.

Слід розглянути питання посилення нагляду ЦВК за друком виборчих бюлетенів та точністю виборчих бюлетенів. Хоча друк бюлетенів на місцевих виборах залишається компетенцією ТВК, ENEMO вважає, що ЦВК не слід виключати з цього вирішального процесу.

ЦВК затвердила додаткові пояснення щодо процедури та процесу заповнення бюлетенів. Однак, враховуючи масштаби змін до виборчого законодавства та запровадження нової виборчої системи для місцевих виборів, додаткові зусилля щодо просвіти виборців є необхідними.

Навчання виборців щодо заповнення виборчих бюлетенів, особливо для компоненти відкритих списків, повинно бути більш повним і проводитись раніше для підвищення обізнаності виборців про особливості різних виборчих систем для голосування.

В. Територіальні виборчі комісії (ТВК)

ТВК створюються ЦВК і безпосередньо відповідають за проведення місцевих виборів у відповідній місцевості. Усі ТВК формуються на спеціальній основі і складаються з дев'яти до 18 членів, висунутих політичними партіями. Місцеві осередки політичних партій з представництвом у парламенті, партії, які підписали угоди про політичне співробітництво з зареєстрованими групами депутатів, та зареєстровані осередки інших партій без парламентського представництва мали право висувати членів ТВК.

Під час цих виборів часта заміна членів комісій та відсутність кворуму через хворобу членів призвели до перерв у засіданнях ТВК, що вплинуло на ефективність роботи ТВК в цілому. Процесу заповнення протоколів та оголошення остаточних результатів заважали численні заміни членів ТВК, що призвело до встановлення різних дат для другого туру. Крім того, процесуванню результатів під час першого туру також заважали помилки в протоколах та неправильно упаковані матеріали, що вимагало додаткових зусиль для вирішення питань. Проблеми з інформаційною системою та заморожені сервери через перевантаження даних, а іноді й погане підключення до Інтернету, також подовжували оголошення результатів.

Затримки з публікацією результатів першого туру призвели до частих звинувачень у фальсифікаціях виборів з боку декількох основних політичних партій¹⁴. Хоча лише обмежена кількість випадків маніпуляцій з бюлетенями та фальсифікації протоколів були фактично задокументовані представниками політичних партій або місцевими спостерігачами, атмосфера напередодні повторних турів була відзначена сильною критикою щодо роботи органів управління виборами та сумнівом щодо їх неупередженості з боку деяких сторін.

¹⁴Європейська солідарність неодноразово різко критикувала процес в цілому, не надаючи жодних доказів, що підтверджують твердження. "Батьківщина", "Голос" та "Опозиційна платформа - За життя" засудила деякі передбачувані випадки шахрайства та маніпуляцій, що траплялися в окремих областях (Київська, Запорізька, Харківська, Рівненська, Маріуполь), про обмежену кількість яких також повідомляли місцеві спостерігачі.

З метою підвищення рівня прозорості та довіри учасників виборів та громадян до виборчого процесу, на рівні ТВК слід створити ефективну систему управління результатами з відкритими даними.

За даними спостерігачів ENEMO, другий тур, що відбувся 15 листопада в семи містах¹⁵, і другий тур, який відбувся в одинадцяти містах 22 листопада¹⁶, пройшов спокійно, з низькою явкою виборців і без жодних серйозних питань щодо процедур підрахунку голосів та розподілу голосів виборців. Найбільше занепокоєння викликала проблема з ТВК в питанні забезпечення кворуму через хворобу та часті заміни членів ТВК.

Місцеві спостерігачі наголосили на відсутності ЗІЗ під час другого туру, що відбувся 15 листопада. Однак під час другого туру, що відбувся 22 листопада, спостерігачі ENEMO відзначили значне покращення щодо ЗІЗ, які було надано вчасно та відповідно до епідеміологічних рекомендацій у більшості ТВК.

С. Дільничні виборчі комісії (ДВК)

ДВК несуть відповідальність за проведення процесу голосування, підрахунок та складання результатів з протоколів на дільницях. ДВК отримують списки виборців та демонструють їх для ознайомлення виборців у приміщеннях для голосування та розповсюджують запрошення виборцям. Вони також розглядають скарги щодо списку виборців, голосування та підрахунку голосів, а також демонструють інформаційні плакати щодо кандидатів та їх програм. ДВК складається з десяти до 18 членів, залежно від кількості зареєстрованих виборців. Члени ДВК призначаються так само, як і члени ТВК.

Під час першого туру, що відбувся 25 жовтня, низка питань вплинула на процес підрахунку голосів, сповільнивши його. Кількість виборчих бюлетенів, які потрібно було підрахувати, складність заповнення протоколів та певне втручання спостерігачів від політичних партій, особливо щодо визначення недійсних виборчих бюлетенів, - все це надмірно вплинуло на своєчасне завершення процесу. Рівень втоми членів ДВК під час тривалих процедур спричинив багато помилок та упущень під час процедур підрахунку голосів. Крім того, деякі ДВК були збентежені в питанні транспортування та процесу передачі матеріалів до ТВК.

Недостатня підготовка, нечіткі вказівки та відсутність досвіду членів ДВК вплинули на процедури та роботу ДВК загалом протягом обох турів. Як повідомляли спостерігачі ENEMO, логістичні механізми були неадекватними та впливали на роботу ДВК. Члени органів управління виборами згадували про відсутність друкованих примірників довідників та друкованих примірників Виборчого кодексу та казали, що їх було скеровано на матеріали та додаткові інструкції, доступні в Інтернеті, незважаючи на те, що багато ДВК не мали доступу до Інтернету, особливо у сільській місцевості.

Другий тур виборів, що відбувся 15 і 22 листопада, був оцінений як спокійний і з незначними процедурними порушеннями, наприклад, такими, як видача бюлетеня для голосування без демонстрації виборцем паспорту як посвідчення особи, і деякі виборці, які фотографували свої бюлетені. Під час другого туру ДВК не мали проблем із процедурами підрахунку голосів, оскільки вони мали справу лише з одним різновидом виборів та зуміли доставити виборчі матеріали до ТВК без будь-яких затримок.

¹⁵Одеса, Луцьк, Краматорськ, Херсон, Суми, Кам'янець-Подільський та Українка (Київська область).

¹⁶Львів, Бердянськ, Дніпро, Дрогобич, Полтава, Миколаїв, Слов'янськ, Нікополь, Рівне, Ужгород, Черкаси.

З метою забезпечення послідовного застосування всіх вимог виборчого процесу та ефективного підбиття результатів, тренінг для посадових осіб органів управління виборами на рівнях ТВК та ДВК повинен бути додатково посилений для забезпечення їх повної обізнаності з усіма аспектами відповідних виборчих систем, особливо, в тому, що стосується підрахунку, заповнення протоколів та розподілу мандатів.

VI. РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

Державний реєстр виборців (ДРВ)¹⁷ - це автоматизована система, створена для офіційного ведення обліку громадян України, що мають право голосу (усіх громадян, яким на день виборів виповниться 18 років, крім осіб, яких було визнано недієздатними за рішенням суду через інтелектуальну або психосоціальну інвалідність). Реєстрація виборців є пасивною, а списки виборців беруться з централізованого Державного реєстру виборців. Дані про виборців оновлюються щомісяця та є загальнодоступними на веб-сайті ДРВ. Станом на 31 жовтня до списків було включено 35 237 938 виборців.

Загальне виборче право та право голосу передбачені в Україні. Однак майже півмільйона українських виборців були позбавлені права голосу на цих виборах через рішення Верховної Ради не проводити вибори у 18 громадах Донецької та Луганської областей через проблеми безпеки, викликані конфліктом, що триває на східних територіях України та в Автономній Республіці Крим.

Що стосується прав на участь у виборах та фактично позбавлення права голосу виборців на ряді східних територій України, ENEMO рекомендує використовувати чіткі, прозорі та адекватні критерії для оцінки того, чи можна проводити вибори в громадах. Про ці критерії слід оголошувати публічно, оскільки вони вимагають широкого соціального консенсусу та експертного аналізу.

В Україні зареєстровано 1.450.320 внутрішньо переміщених осіб¹⁸ (ВПО), переважно переміщених із Криму, Донецької та Луганської областей. Вони складають приблизно 4% від усіх виборців в Україні. Схвальним є те, що для забезпечення виборчого права ВПО, а також трудових мігрантів та громадян без реєстрації (загалом приблизно 5,5 млн. виборців), ЦВК внесла необхідні зміни¹⁹ задля забезпечення включення цих груп виборців до виборчого процесу та спрощення процедури реєстрації. Вперше для отримання права голосу адреса зареєстрованого місця проживання виборця та адреса фактичного місця проживання не повинні були збігатися. Вищезазначені групи виборців мали можливість змінити свою виборчу адресу за допомогою подання заяви онлайн чи особисто (або уповноваживши іншу особу). До 10 вересня 2020 року близько 100 000 виборців змінили свої виборчі адреси.

Однак варто зазначити, що спрощення процедур зміни виборчої адреси може як і сприяти участі у виборах, так і підвищити потенційну загрозу зловживань та маніпуляцій. Незважаючи на спрощення процедури включення виборців по суті, це збільшує випадки багаторазової реєстрації виборців за однією адресою та провокує зловживання зі сторони кандидатів, які мобілізують виборців змінити виборчі адреси з метою отримання додаткової підтримки. ЦВК звернулася до Національної поліції стосовно значної кількості змін виборчих адрес у певних територіальних громадах з метою перевірки дотримання закону. Поліція реагувала на випадки таких недобросовісних дій, і кримінальні провадження тривають.

¹⁷Реєстр виборців управляється ЦВК як Адміністратором, органами підтримки Державного реєстру виборців та органами регіональної адміністрації Державного реєстру виборців.

¹⁸UNHCR ООН Україна, Агентство ООН у справах біженців в Україні, 20 липня 2020 року.

¹⁹Постанова ЦВК №103 від 11 липня 2020 «Про Порядок визначення виборчої адреси виборця, який не має зареєстрованого місця проживання».

Схвально, що ЦВК вжила додаткових заходів стосовно забезпечення умов голосування для виборців, які перебувають на карантині чи самоізоляції для реалізації їх виборчого права. ЦВК підтримала право голосу за виборців²⁰, які мають підтверджений випадок захворювання на COVID-19, та виборців, які перебувають на карантині чи самоізоляції; вони мали можливість подати заяву для голосування на дому до останньої п'ятниці перед днем виборів в обидвох турах.

Введення спрощеної процедури для виборців щодо зміни виборчої адреси, загалом, вітається, хоча повідомлялося про деякі випадки зловживання цією системою²¹. Наприклад, виборців у деяких округах мобілізували та перевозили для підтримки конкретних кандидатів, також повідомлялося про випадки багаторазової реєстрації виборців за однією адресою²². Поліція відреагувала на випадки таких недобросовісних дій та порушила кримінальне провадження.

Слід позитивно відзначити спрощені процедури реєстрації виборців, що дозволяють ВПО легше реєструватися на виборах. Сам принцип є безсумнівним кроком вперед. Однак, щоб обмежити простір для зловживань, слід проводити посилену підготовку компетентних органів, таких як Національна поліція, та розслідувати можливі шахрайські спроби зловживань. Органи управління виборами також повинні провести ряд перевірок, щоб забезпечити непорушення процедури.

Виборці, які зареєструвались для зміни виборчої адреси до 10 вересня, змогли реалізувати своє право голосу у другому турі без необхідності додаткової реєстрації. Зміна адреси виборця залишається постійно зафіксованою у списку виборців, доки виборець не подасть новий запит на зміну для наступних виборів.

Виборці, яким виповнилося вісімнадцять років між двома турами, були включені до списку виборців автоматично²³.

Співрозмовники ENEMO оцінили роботу Державного реєстру виборців як прозору та професійну, і, як правило, скарг щодо реєстру не надходило.

²⁰Постанова №158 - 4 серпня, Постанова № 257 - 14 вересня, Постанова №364 - 10 жовтня

²¹Одеса, Закарпаття, Хмельницький, Київ, Житомир, Запоріжжя, Тернопіль, Кіровоград, Дніпропетровськ, Львів.

²²Суми, Одеса, Кіровоград.

²³За даними ДРВ, 1 600 000 громадян могли скористатися своїм виборчим правом 15 листопада і були включені до списків виборців, 22 листопада 2 754 100 виборців могли скористатися своїм виборчим правом.

VII. ВИСУВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ

Законодавча база передбачає право балотуватися на виборах та свободу об'єднання в Україні. Загалом, процес висування та реєстрації кандидатів проходив безперебійно, в основному був інклюзивним і відповідав міжнародним стандартам, незважаючи на надмірні обмеження для незалежних кандидатів. Всього зареєстровано 194 політичні партії по всій країні. У середньому шість кандидатів конкурували за кожне місце на виборах, що робило виборчий процес загалом конкурентним і дозволяло виборцям вибирати з широкого спектру політичних варіантів²⁴. Однак процес пролив світло на відсутність розуміння нового Виборчого кодексу як політичними партіями, так і органами управління виборами. Рішенням ТВК часто бракувало послідовності, й в деяких випадках виникали підозри в тому, чи рішення про відмову кандидатам в реєстрації були політично вмотивованими.

Усі громадяни України, які мають право голосу, можуть бути кандидатами, за винятком громадян, які мають судимість за вчинення тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян або корупцію. Виборчий кодекс дозволяє лише незалежним кандидатам брати участь в перегонах на посаду міського голови, а також на посаду депутатів міських, сільських та селищних рад, де проживає до 10.000 виборців; на виборах, що проводяться за пропорційною системою з відкритими списками, право висувати кандидатів мають лише місцеві партійні осередки. Це обмеження на висунення незалежних кандидатур суперечить міжнародним стандартам²⁵.

Незалежним кандидатам - самовисуванцям має бути дозволено брати участь у виборах на всіх рівнях місцевих рад відповідно до міжнародних зобов'язань та стандартів.

Новий Виборчий кодекс вніс суттєві зміни в процес висування кандидатів, передбачаючи, що обласні осередки політичної партії несуть відповідальність за висування всіх кандидатів, які балотуються у відповідних областях, на всіх рівнях виборів. Інші партійні осередки (на районних, міських чи нижчих рівнях, якщо вони існують) можуть втрутитися лише в тому випадку, якщо обласний рівень вирішить не представляти жодних кандидатів. Співрозмовники ЕНМО з організацій громадянського суспільства висловлювали думку, що така централізація процесу висування здійснювалася цілеспрямовано основними політичними партіями з парламентським представництвом, яким часто бракує розгалуженої мережі місцевих осередків.

Процес висування кандидатів на місцеві вибори 2020 року відбувся між 14 і 24 вересня 2020 року. Виборчий кодекс передбачає, що політичні партії повинні інформувати ТВК та засоби масової інформації про дату та місце проведення заходів щодо висунення кандидатур та публікувати цю інформацію на своєму веб-сайті. Однак місцеві спостерігачі відзначали, що низка заходів проводилась у закритому режимі; політичні партії не

²⁴Загалом по всій країні було зареєстровано 271.362 кандидати, що претендували на 43.492 виборчих місця. За підрахунками організації "ОПОРА", найбільшу кількість кандидатів висунули «Слуга народу» (10,9% від усіх кандидатів), «Батьківщина» (10,5%), «За майбутнє» (9,8%), «Європейська Солідарність» (8,4%), «Опозиційна Платформа - За Життя» (7,1%). Переважна більшість кандидатів у мери балотувалися самостійно (37,1%).

²⁵Параграф 7 Копенгагенського документа, що гарантує право громадян обиратися на політичну або державну посаду індивідуально, або ж як представник політичних партій чи організацій, без дискримінації.

завжди дотримувалась вимог щодо повідомлення про захід²⁶, а в деяких випадках спостерігачам та журналістам не дозволяли відвідувати заходи висування кандидатів²⁷. Відсутність прозорості зменшила легітимність списків кандидатів та створила підозри щодо необ'єктивного розподілу місць у списках політичних партій²⁸.

Політичні партії повинні поважати вимогу щодо інформування ТВК під час процедури висування кандидатів у партійні списки, щоб забезпечити прозорість та підзвітність процесу.

Політичні партії та кандидати повинні були подати великий перелік документів, а також внести грошову заставу. Деякі зацікавлені сторони описали цей процес як складний та обтяжливий і як такий, що легко призводить до технічних помилок кандидатів, які не звикли виконувати такі адміністративні процедури. Ряд списків справді було відхилено з технічних підстав (наприклад, відсутні підписи чи документи), кандидати не завжди мали можливість виправити такі помилки, і їм доводилось звертатися до суду. Зацікавлені сторони привітали закон, що спрощує процедуру реєстрації, прийнятий у вересні, який скасував обов'язок пред'явлення свідоцтва про судимість, оскільки отримати документ стало важко (а іноді і дорого)²⁹.

Грошова застава, яку потрібно було сплатити, варіювалася залежно від типу виборчих перегонів та чисельності громади³⁰. Поправки до Виборчого кодексу, прийняті в серпні 2020 року, передбачали значне зменшення суми таких застав, що віталось співрозмовниками ENEMO. Однак Виборчим кодексом було введено заставу для кандидатів, які балотуються в депутати селищних, сільських та міських рад з менш ніж 10.000 виборців. Деякі співрозмовники ENEMO вважали це нове положення надмірним, та таким, що, можливо, перешкоджало подачі кандидатури менш вагомим кандидатів та деяких політичних партій.

Можна було б розглянути можливість звільнення кандидатів, які балотуються в невеликих громадах (менше 10.000 виборців), від сплати грошової застави. Грошова застава може бути замінена збором адекватної кількості підписів³¹.

Нове положення про обов'язкову гендерну квоту спричинило плутанину як серед політичних партій, так і серед ТВК³². Ряд політичних партій представили списки, які не відповідали вимогам щодо квот, хоча, зокрема, деякі списки все ще були прийняті ТВК, в той час як інші були відхилені. Крім того, ТВК інтерпретували можливість виправлення списків політичних партій по-різному, коли положення гендерної квоти не

²⁶Спостерігачі ОПОРІ відзначили, що політичні партії "Перемога Пальчевського", "Голос і пропозиція" не дотримувались вимог щодо повідомлення ТВК. Приблизно 50 відсотків усіх конференцій для висунення кандидатів не були оголошені в ЗМІ напередодні їх проведення, як це передбачено Виборчим кодексом.

²⁷У 10% спостережуваних випадків журналістам та спостерігачам не дозволяли відвідувати заходи, де висували кандидатів

²⁸Згідно з дослідженням, проведеним Центром Разумкова в лютому 2020 року, понад 70% опитаних громадян висловили недовіру політичним партіям.

²⁹Закон № 3995 "Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо спрощення умов реєстрації кандидатів у депутати на місцевих виборах"

³⁰Грошові застави становлять від 20 відсотків мінімальної заробітної плати (кандидати, які балотуються в селищну, сільську чи міську раду в громадах, що мають менше 10 000 виборців), до 4 мінімальних зарплат на 90 000 виборців (кандидати, які балотуються в ради області, району, району міста, міста з більш ніж 10 000 виборців та мери міст з більш ніж 75 000 виборців).

³¹Кодекс належної практики Венеціанської комісії (пункт I.1.3) передбачає, що закон не повинен вимагати збору підписів більше 1% виборців у відповідному окрузі.

³²Гендерна квота вимагає, щоб кожна стаття була представлена принаймні 40 відсотками кандидатів у партійних списках до місцевих рад громад з 10 000 або більше виборців (з двома кандидатами від кожної статі в кожній групі з 5 кандидатів у списку) та 30 відсотків у громадах, де менше 10 000 виборців.

дотримувалось. Деякі ТВК надавали партіям можливість вносити зміни до списків, інші - ні. Серед списків, які було відхилено, більшість із них були зареєстровані після рішення суду, хоча вони і не відповідали законодавчій вимозі³³.

Спостерігачі відзначили кілька випадків, коли ТВК відхиляли списки без конкретних підстав, що розглядалося як ознака того, що відповідні ТВК діяли, частково керуючись політичними інтересами. Відмова зареєструвати кандидата від «За майбутнє» без поважних підстав призвела до звільнення ТВК у Василькові (Київська область). Подібна ситуація сталася в Сокирянах (Чернівецька область), де ТВК міста з незрозумілих причин відмовила в реєстрації партійного списку від «Батьківщини». Суд підтримав апеляцію від Батьківщини, що призвело до відставки всіх членів ТВК.

Також було помічене явище так званих «кандидатів-клонів», широко поширене на інших виборах (особливо під час парламентських виборів 2019 року), але в меншій мірі, ніж раніше. «Кандидати-клони» беруть імена інших кандидатів або відомих громадських діячів, маючи на меті ввести виборців в оману та маніпулювати результатами виборів³⁴. За даними місцевих спостерігачів, під час виборчого процесу такі кандидати були в 24 містах³⁵, причому найбільш своєрідний випадок був в місті Умань (Черкаська область), де два кандидати зареєструвались з однаковими іменами та прізвищами (як у діючого мера), а самому діючому меру спочатку відмовили у реєстрації з технічних причин³⁶. Слід зазначити, що в деяких випадках ТВК відмовляли в реєстрації таких кандидатів³⁷, або ЦВК негайно втручалася з метою їх зняття з реєстрації³⁸, хоча відсутні чіткі правові підстави для здійснення таких дій. Зміни до Кримінального кодексу, прийняті в липні 2020 року, дозволили правоохоронним органам відкривати кримінальне провадження у разі повідомлення про такі випадки; протягом цього виборчого процесу було розпочато одинадцять таких розслідувань. Позитивним є те, що 30 листопада 2020 року було внесено законопроект, який пропонує внести зміни до Виборчого кодексу з метою боротьби з практикою «кандидатів-клонів»; так, вимагається, щоб кандидати розкривали будь-яку зміну імені, яка відбулася за півроку до виборчого процесу³⁹.

Потрібно вжити подальших заходів для запобігання практиці так званих «кандидатів-клонів». До закону можуть бути внесені зміни, що дозволять ТВК відхиляти кандидатури з однаковими іменами, по батькові та прізвищем, як і інших політичних діячів, коли можна встановити, що єдиною метою таких кандидатур є заплутування виборців та маніпулювання результатами виборів.

³³Наприклад, список «Опозиційної платформи - За життя» в Івано-Франківську ТВК відхилив через невідповідність вимогам гендерної квоти, а потім зареєстрував за рішенням суду; подібна ситуація сталася зі списком, представленим Європейською Солідарністю у Кременчуці.

³⁴Наприклад, список «Опозиційної платформи - За життя» в Івано-Франківську ТВК відхилив через невідповідність вимогам гендерної квоти, а потім зареєстрував за рішенням суду; подібна ситуація сталася зі списком, представленим Європейською Солідарністю у Кременчуці

³⁵КВУ відзначив присутність таких "кандидатів-клонів" у містах Ужгород, Умань, Ніжин, Верхньодніпровськ, Рахів, Енергодар, Бориспіль, Тетіїв, Кременна, Сватово, Старобільськ, Глиняни, Вознесенськ, Арциз, Болград, Татарбунари, Решетилівка, Костопіль, Берислав, Каховка, Олешки, Херсон, Васьківці.

³⁶Чинний мер Умані Олександр Цебри був остаточно зареєстрований кандидатом у депутати ТВК після рішення ЦВК, винесеного на його користь. Ще два кандидати були зареєстровані з однаковими іменами, по батькові та прізвищем.

³⁷Наприклад, міська ТВК м. Чугуїв (Харківська область) відмовилася зареєструвати кандидата з тим самим прізвищем, що і чинний мер; про справу було повідомлено поліцію, яка відкрила кримінальне провадження.

³⁸В Одесі всі "кандидати-клони" були зняті з реєстрації ТВК за рішенням ЦВК.

³⁹Законопроект № 4440 «Про внесення змін до Виборчого кодексу в Україні» передбачає, що документи виборців тепер повинні містити інформацію про будь-яку зміну імені кандидата за останні шість місяців до дня виборів. Біографії кандидатів у депутати місцевої ради та мера повинні містити інформацію про зміну імені, якщо ця зміна відбулася за останні п'ять років. Ця інформація також повинна бути розміщена на веб-сайтах територіальних виборчих комісій та ЦВК.

VIII. ВИБОРЧА КАМПАНІЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ КАМПАНІЇ

A. Виборча кампанія

Кандидати, які брали участь у місцевих виборах 2020 року, могли проводити агітацію вільно та без надмірних обмежень основних свобод. Однак проведенню передвиборчої кампанії значно заважали обмеження, пов'язані з загрозою громадському здоров'ю. Пандемія COVID-19, яка погіршувалась протягом усього періоду кампанії, обмежувала публічні зібрання, організацію передвиборчих мітингів та пряме спілкування між кандидатами та електоратом. Як наслідок, кампанія мігрувала до соціальних медіа, де їй, як правило, не вистачало суттєвого змісту і вона стала жорстокою, особливо перед другими турами виборів на посади мерів. Більшість кандидатів та політичних партій мало поважали правила виборчої кампанії; обмежено розподіляли свої службові обов'язки та агітаційну діяльність; було зареєстровано кілька випадків прямого та непрямого підкупу виборців.

Відповідно до Виборчого кодексу, виборча кампанія могла офіційно розпочатися після реєстрації політичних партій та кандидатів на рівні ТВК (між 15 і 24 вересня 2020 р.) і повинна була закінчитися опівночі в п'ятницю перед днем виборів (23 жовтня 2020 р). Однак широке коло політичних партій розпочало агітацію ще до реєстрації своїх кандидатів⁴⁰. Повідомлялося про „дострокову агітацію”, починаючи з червня 2020 року, а політичні партії проводили агітацію в соціальних мережах, через білборди та рекламу. Практика дострокової агітації призвела до нерівних умов і поставила під загрозу вимогу щодо належного та повного звітування про витрати на кампанію.

Щоб забезпечити рівність можливостей, закон повинен встановити рівний період виборчої кампанії для всіх учасників перегонів, який повинен мати достатню тривалість, щоб усі кандидати мали змогу належним чином представити свої програми виборцям. Політичні партії та кандидати повинні утримуватися від агітації поза офіційним періодом. Їх діяльність повинна ретельно контролюватися компетентними органами, а також відповідні санкції мають застосовуватись у разі порушення законодавства.

Через пандемію COVID-19 кампанія була дуже стриманою, її інтенсивність дещо зросла протягом останніх тижнів перед днем виборів. Кандидати сконцентрували свої зусилля на соціальних мережах (Facebook, Instagram, Youtube) та додатках для обміну повідомленнями (Viber, Telegram), де ділилися своїми програмами. Це, в свою чергу, викликає занепокоєння щодо виборців, які не є активними користувачами цифрових платформ, і отримали менше інформації порівняно з попередніми виборчими процесами; таким чином це обмежує їхню здатність зробити усвідомлений політичний вибір. Традиційні засоби агітації все ще використовувались більшістю політичних партій, проте в більш обмеженій мірі, на відміну від попередніх виборчих кампаній. Спостерігались «передвиборчі намети», розповсюдження листівок, поквартирна агітація, невеликі зібрання, плакати та білборди, переважно у міських районах. Найпомітнішими та найактивнішими партіями в масштабах всієї країни були «Слуга народу», «Європейська Солідарність», «Опозиційна платформа- За життя», Батьківщина, «За майбутнє», «Наш край», «Голос», «Пропозиція» та регіональні

⁴⁰Найбільше було відзначено серед партій: «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Батьківщина», «Опозиційна платформа - За життя», «За майбутнє», «Пропозиція». За даними мережі ОПОРА, 70 партій брали участь у “достроковій агітації” по всій країні.

партії, що діють у різних областях. Було зазначено, що більшість агітаційних матеріалів (листівки, плакати, білборди) не були належним чином марковані або ідентифіковані⁴¹.

Повідомлення передвиборчої кампанії в основному були зосереджені на місцевих проблемах, з акцентом на питання охорони здоров'я, враховуючи контекст пандемії. Однак, кампанії загалом бракувало суті; агітаційні матеріали (листівки та газети), загалом були орієнтовані на особистість кандидата або попередні досягнення, з невеликою кількістю конкретних політичних пропозицій. Перед другими турами ряд кандидатів відмовились брати участь у публічних дебатах зі своїми опонентами. Більше того, тон кампанії значно погіршився після першого туру. Спостерігачі ENEMO відзначили розповсюдження агітаційних матеріалів, що поширювали неправдиву інформацію про кандидатів та їх програми⁴²; так званий “чорний піар” був широко поширений у соціальних мережах, а також численні персональні напади серед кандидатів, і було відзначено кілька випадків, коли через канали Telegram або Viber поширювалася дезінформація та мова ненависті⁴³. Співрозмовники ENEMO висловили серйозні занепокоєння щодо можливого впливу такої широкомасштабної негативної агітації та розповсюдження неправдивої інформації на виборців, а отже, і на результати виборів.

Будучи спокійним протягом перших тижнів передвиборчої агітації, протягом наступних тижнів політичний клімат значно погіршився. Відбулася низка погроз та жорстоких нападів на кандидатів⁴⁴ та їх прихильників, що призвело, в одному випадку, до смерті кандидата⁴⁵, а також повідомлялося про низку випадків нападу на штаб-квартиру партії та знищення транспортних засобів кандидатів⁴⁶. Знищення агітаційних матеріалів (білбордів, передвиборчих наметів) було широко поширене по всій країні і торкнулося всіх основних політичних партій.

Виборчий кодекс передбачає, що члени державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування не мають права проводити агітацію під час виконання своїх службових обов'язків. Однак президент Зеленський разом із кількома головами областей брав активну роль у просуванні кандидатів від своєї партії («Слуга народу»), беручи

⁴¹Стаття 53 Виборчого кодексу визначає, що всі матеріали передвиборчої агітації повинні бути належним чином марковані, містити інформацію про друкарську установу або вказівку на те, що друк здійснювався з використанням обладнання, що належить відповідному кандидату або партії, яка висунула кандидата, кількість копій та інформацію про осіб, відповідальних за друк, та замовника таких матеріалів. За весь виборчий процес правоохоронні органи зафіксували 1222 випадки немаркованих агітаційних матеріалів.

⁴²У Львові інформаційні бюлетені розповсюджувались анонімно, в них вказувалося, що чинний мер Андрій Садовий планував створити в місті ромське поселення, таким чином навісисно імітуючи офіційну кампанію кандидата. У Луцьку широко розповсюджувався бюлетень, що містив майже лише “чорний піар” та особисті напади на самовисуванця Шибу; подібні практики були відзначені у Черкасах та Рівному.

⁴³Особливо у Львові, Херсоні та Слов'янську місцеві спостерігачі повідомляли про дуже суттєву кількість публікацій у Facebook, що зневажають кандидатів та поширюють неправдиві чутки. В чутках, наприклад, вказувалося, що кандидати планують знищити важливі міські визначні пам'ятки (Херсон), скасувати всі програми соціального захисту або нібито топлять цуценят (Слов'янськ).

⁴⁴Напади на кандидатів мали місце у Дніпропетровській, Кіровоградській, Харківській, Херсонській, Київській, Львівській, Полтавській та Сумській областях. Погрози (включаючи погрози смертю) щодо кандидатів повідомлялись у Києві, Хмельницькому, Кременчуці та Вінниці. Кандидати, які постраждали від цих інцидентів, належали до «Європейської солідарності», «Слуги народу», «Опозиційної платформи - За життя», «Нашої землі» та «Партії Шарія».

⁴⁵У Закарпатській області кандидат від «Опозиційної платформи - За життя», Павло Седляр помер 8 жовтня після жорстокого побиття опонентами.

⁴⁶Про напади на партійні штаби повідомляли “Слуга народу” (Чернівецька область) та “Опозиційна платформа - За життя” (Харківська, Сумська та Житомирська області). Знищення транспортних засобів кандидатів відбулось у Харкові, Львові, Миколаєві, Одесі, Рівному та Запоріжжі.

участь в офіційних заходах, організованих у серпні та вересні 2020 року⁴⁷, надаючи цим кандидатам невинуватого перевагу та розмиваючи лінії між державою та партією, що йшло врозріз із пунктом 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 року⁴⁸. Подібним чином заява президента Зеленського в останню хвилину перед виборами про проведення загальнонаціонального опитування, яке проводиться перед дільницями в день виборів, була широко розкритикована співрозмовниками ENEMO як з політичних партій, так і з організацій громадянського суспільства. Ініціатива не мала законних підстав і послужила непрямою агітацією, мобілізуючи прихильників «Слуги народу» в день виборів. Рішення президента Зеленського провести таке опитування в день виборів було оскаржене в Окружному адміністративному суді Києва, який відмовився визнати його незаконним.

Більше двох третин державних службовців претендували на переобрання, і за час передвиборчої кампанії було зареєстровано численні випадки зловживання повноваженнями та адміністративним ресурсом. Соціальні та інфраструктурні програми, що фінансуються з державних ресурсів, використовувались чинними мерами як інструменти для проведення кампаній⁴⁹; організація соціальних та культурних заходів (наприклад, концертів, спортивних змагань) за муніципальні кошти, що використовуються чинними державними службовцями в цілях передвиборчої кампанії, також спостерігалась у кількох випадках⁵⁰. Посадові особи використовували муніципальні інформаційні документи, веб-сайти або сторінки в соціальних мережах, щоб просувати свої досягнення та кандидатури, і проводили агітацію переважно про досягнення місцевої адміністрації⁵¹. Крім того, певна кількість кандидатів повідомили, що їм не надали рівного доступу до засобів для проведення агітації (наприклад, рекламних щитів). Зрештою, місія отримала достовірні підтвердження тиску на державних службовців, щоб ті голосували за діючих посадових осіб⁵².

До Виборчого кодексу слід внести зміни, які передбачали б до початку передвиборчої кампанії обов'язкову відставку посадової особи, яка має намір балотуватися на переобрання. Це може поєднуватися зі збільшенням штрафу, санкціонуючи неправомірне використання адміністративного ресурсу, з наступною втратою права балотуватися для повторних порушників. Потрібні також належне розслідування та посилені нагляд з боку компетентних органів, таких як Національна поліція та органи фінансового контролю.

⁴⁷У серпні та вересні 2020 року в усіх областях України (крім Києва, Донецька, Луганської та Автономної Республіки Крим) були організовані офіційні заходи для презентації майбутніх стратегій регіонального розвитку. На всіх заходах були присутні Президент України, урядовці, в тому числі, в більшості випадків, голова області, і заходи були використані як можливість представити основних кандидатів від «Слуги народу» до офіційного початку періоду передвиборчої кампанії.

⁴⁸У пункті 5.4 Копенгагенського документа ОБСЄ 1990 р. зазначається, що «між державою та політичними партіями має існувати чітке розділення; зокрема, політичні партії не мають бути об'єднані з державою».

⁴⁹Кілька прикладів включають розповсюдження пакунків з продуктами харчування та ліками серед пенсіонерів (Одеса); ремонт вулиць, доріг, дитячих майданчиків або громадських будівель в останній момент (Черкаська, Чернігівська, Чернівецька, Київська, Львівська, Сумська, Запорізька області); розподіл грошових субсидій сім'ям з низьким рівнем доходу (Харківська область); безкоштовні медичні огляди (Запорізька область); широко розрекламовані урочисті відкриття нових громадських закладів (наприклад, медична клініка в Одесі, басейн у Мелітополі).

⁵⁰Про це повідомляли спостерігачі ENEMO у Черкаській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Харківській областях.

⁵¹Повідомляли спостерігачі ENEMO у Кіровоградській, Київській та Сумській областях під час першого туру виборів, а також у містах Бердянськ, Черкаси, Дрогобич перед другим туром виборів мерів.

⁵²Такі випадки були зареєстровані у Дніпропетровській, Хмельницькій, Тернопільській, Сумській та Вінницькій областях до першого туру виборів. До початку другого туру повідомлялося про тиск на державних службовців, вчителів та / або працівників лікарні з тим, щоб проголосувати за чинного керівника в Черкасах, Дніпрі, Дрогобичі, Луцьку та Сумах. У Черкасах та Одесі працівників державного сектору попросили на своїх персональних сторінках у соціальній мережі повідомити про підтримку чинного керівника.

Новий Виборчий кодекс містить широке визначення поняття “підкупу виборців”, яке забороняє будь-які подарунки (у вигляді грошей або інших матеріальних цінностей) від політичних партій, кандидатів, а також благодійних організацій. Нещодавно було внесено зміни до Кримінального кодексу України, які посилили санкції, пов’язані з цим видом порушення. Однак вдосконалення законодавчої бази не призвело до відчутного зменшення кількості випадків даного порушення. ENEMO та місцеві спостерігачі повідомляли про кілька випадків підкупу виборців шляхом роздачі продуктових наборів безпосередньо самими кандидатами або благодійними організаціями, тісно пов’язаними з політичними партіями, та під час агітаційних заходів⁵³. Політичні партії та кандидати також пристосувались до нових реалій, пов’язаних з пандемією та надавали виборцям дезінфікуючі засоби, маски, антисептики, а також пропонували потенційним виборцям безкоштовне медичне страхування або безкоштовні медичні консультації. Перед другими турами, спостерігачі ENEMO або місцеві спостерігачі повідомляли про кілька масштабних схем підкупу виборців, організованих за допомогою додатків для обміну повідомленнями⁵⁴. Практика фотографування виборчих бюлетенів або позначення їх спеціальними знаками, яка була помічена в день виборів у кількох містах, підтвердила підозру контрольованого голосування. Схвально, що правоохоронні органи діяли оперативно, коли повідомлялося про звинувачення у купівлі голосів; станом на грудень 2020 року, 825 справ було розслідувано або знаходяться в процесі розслідування⁵⁵.

В. Фінансування кампанії

Фінансування політичних партій та виборчих кампаній регулюється Виборчим кодексом, Законом України “Про політичні партії в Україні” та Законом України “Про запобігання корупції”. Положення, прийняті з 2015 року, включаючи “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції”, значно покращили структуру фінансування виборчих кампаній. Однак на практиці прозорість та підзвітність значно підриваються через недостатнє дотримання положень, визначених законом, та обмеженими можливостями наглядових органів.

Виборчий кодекс передбачає три джерела фінансування виборчих кампаній на місцевих виборах: внески від політичних партій, кандидатів та пожертви від приватних осіб⁵⁶. Пожертви від іноземців, юридичних осіб (наприклад, бізнесу) та анонімні пожертви -заборонені. Однак кілька співрозмовників ENEMO підкреслили, що ці положення можна легко обійти, враховуючи те, що кандидати та політичні партії можуть вносити кошти у свої агітаційні фонди без будь-яких обмежень та без необхідності розкривати походження коштів⁵⁷. Через пандемію COVID-19 термін подання щоквартальних фінансових звітів політичних партій до НАЗК був відкладений до закінчення карантинних заходів⁵⁸. Як

⁵³Розподіл пакунків з продуктами харчування та ліками та розповсюдження інших видів подарунків (включаючи поїздки містом, їзду на повітряній кулі чи мікрохвильові печі) були задокументовані спостерігачами ENEMO у Черкаській, Чернівецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Тернопільській, Вінницькій та Запорізькій областях. 14 жовтня (День захисника України) велика кількість кандидатів організували святкові заходи з розподілом їжі та алкогольних напоїв. Така практика була зареєстрована майже у кожній області.

⁵⁴У Дніпрі спостерігачі ENEMO задокументували існування групи Viber з понад 16 000 підписників, які пропонують 1500 гривень за те, щоб проголосувати за одного з кандидатів. Місцеві спостерігачі та місцеві ЗМІ підтвердили її існування або додаткові групи щодо обміну повідомленнями, спрямованих на купівлю голосів.

⁵⁵Джерело: Міністерство внутрішніх справ України

⁵⁶Хоча пожертви приватних осіб обмежуються 10 мінімальними зарплатами (приблизно 47 000 грн.), кандидати та політичні партії можуть внести свій внесок у свій виборчий фонд без будь-яких обмежень.

⁵⁷Ряд кандидатів визнали, що приватні особи робили пожертви їх політичній партії, яка потім перераховувала пожертви у свій виборчий фонд. Ця практика дозволила донорам перевищити межу, встановлену Виборчим кодексом.

наслідок, походження коштів політичних партій та особа основних донорів наразі є невідомими. Виборчий кодекс не передбачає жодної верхньої межі щодо витрат на передвиборчу кампанію. Співрозмовники ENEMO підкреслили, що встановлення такої межі змогло б допомогти встановити більш чіткі та рівні правила гри для всіх.

Можна було б подумати про встановлення розумної верхньої межі витрат на передвиборчу кампанію, щоб забезпечити більш рівні умови для всіх учасників.

Місцеві осередки політичних партій та окремі кандидати повинні були відкрити спеціальний банківський рахунок для цілей передвиборчої кампанії, якщо вони передбачають пожертви чи витрати на передвиборчу кампанію. Спостерігачі ENEMO зустрілися зі значною кількістю кандидатів, які заявляли, що проводять кампанії без витрат, що викликало підозри щодо “тіньового фінансування”, причому партії та кандидати не відкривали банківські рахунки, щоб уникнути зобов’язань щодо фінансової звітності. Ряд співрозмовників ENEMO також назвали процедуру відкриття банківського рахунку тривалою та складною, що затримує можливість розпочати кампанію. Подібним чином ТВК повідомили про відсутність співпраці з боку банківських установ, які часто оперативно не повідомляли про відкриття рахунку, як того вимагає Виборчий кодекс.

Виборчий кодекс встановлює зобов’язання щодо звітування для місцевих осередків політичних партій та кандидатів, які беруть участь у виборчому процесі: два фінансові звіти повинні бути представлені ТВК, що містять всю інформацію про доходи та витрати виборчої кампанії. Проміжні фінансові звіти мали бути подані до відповідної ТВК до 20 жовтня, а остаточні фінансові звіти - до 1 листопада. Однак значна кількість політичних партій та кандидатів не виконали своїх зобов’язань щодо звітування, лише обмежена кількість звітів була подана у встановлені терміни⁵⁹. Крім того, низка з поданих звітів не містила жодної фінансової інформації, нібито тому, що кандидати не понесли ніяких витрат під час кампанії або тому, що всі витрати оплачувала їх політична партія (в місті, області, або навіть центральний рівень). Відсутність дотримання зобов’язань щодо звітності обмежувала прозорість та підзвітність виборів. Кілька співрозмовників з ТВК та ОГС підкреслили, що нинішні санкції за невиконання зобов’язань щодо звітності явно недостатні та не служать ефективним стримуючим фактором⁶⁰.

Політичні партії повинні дотримуватись чинних нормативних актів про фінансування виборчих кампаній, включаючи використання спеціально призначених банківських рахунків для передвиборчої кампанії та подання своєчасних звітів про фінансування виборчих кампаній. Слід розглянути питання про введення пропорційних та стримуючих санкцій для політичних партій, які не відповідають вимогам щодо звітності або за порушення законодавчих положень.

⁵⁸ 2 квітня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на надання додаткових соціальних та економічних гарантій у зв’язку з розповсюдженням коронавірусної хвороби (COVID-19)», який відклав зобов’язання політичних партій подавати щоквартальні звіти про активи, доходи, витрати та зобов’язання фінансового характеру до закінчення карантинних заходів щодо запобігання та розповсюдження COVID-19.

⁵⁹ Київська міська ТВК повідомила, що з 2400 зареєстрованих кандидатів більше 1400 не подали жодної інформації, а з 20 кандидатів, які претендували на посаду мера міста, лише вісім подали фінансові звіти. ОПОРА вивчала подання фінансової звітності у 15 найбільших містах України та зазначила, що лише 13 відсотків зареєстрованих організацій у Кам’янці-Подільському подали фінансову звітність до міської ТВК; лише 21% подали фінансову звітність у Львові, 30% у Полтаві та 37% у Миколаєві.

⁶⁰ Санкції за невиконання зобов’язань щодо звітності становлять від 5100 до 6800 гривень (приблизно від 180 до 250 доларів).

ТБК відповідали за ретельний аналіз фінансових документів та повідомляли Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) або поліцію у випадку виявлення порушень. Програми тренінгів проводились для зміцнення потенціалу членів ТБК у цьому відношенні, хоча й з обмеженим успіхом, через часту заміну серед членів ТБК та брак інтересу до фінансових питань. Більшість ТБК наголошували, що вони почнуть перевіряти фінансові звіти лише після завершення всіх інших процедур дня виборів. Позитивним є той факт, що спостерігачі ЕНМО відзначили, що деякі ТБК були дуже проактивними протягом усього процесу, створюючи спеціальні комітети для вивчення всіх фінансових звітів та організовуючи консультації з політичними партіями та кандидатами, щоб допомогти їм у процесі звітності. Однак більшість ТБК заявили, що вони взагалі не будуть розглядати звіти, зважаючи на брак часу та ресурсів, та підкреслили, що вони не мають можливості перевірити точність витрат, про які повідомляють кандидати та політичні партії. Місцеві спостерігачі повідомляли про декілька випадків фінансових звітів, що містили очевидно недостовірну інформацію (наприклад, ціни білбордів, явно занижені), і їх все одно схвалювали ТБК, які проводили лише поверхневий аналіз.

Обов'язкове оприлюднення фінансових звітів було одним із помітних поліпшень, внесених до нового Виборчого кодексу. Однак публікація фінансових звітів в Інтернеті залишалася дуже обмеженою через відсутність більшості ТБК в Інтернеті. Місцеві спостерігачі відзначили, що лише 55 відсотків проміжних звітів та 45 відсотків фінальних фінансових звітів, поданих у великих містах України, були оприлюднені (в Інтернеті або в приміщеннях ТБК), що значно обмежує прозорість та підзвітність.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) відповідає за моніторинг своєчасного подання звітів, повноти та точності інформації, що міститься у звітах. Однак агентство залишалось пасивним під час виборчого процесу; обмежені людські та фінансові можливості не дозволяли йому відігравати значущу роль.

З метою підвищення прозорості та підзвітності слід розглянути можливість передачі наглядової відповідальності незалежному органу, який має достатні повноваження щодо розслідування та людський потенціал для проведення змістовного аналізу всіх фінансових звітів та забезпечення їх публікації в Інтернеті в централізованому електронному реєстрі.

ІХ. МЕДІА

Конституція гарантує свободу слова, право на інформацію, забороняє цензуру, а наклеп є цивільно-правовим порушенням. Нормативно-правова база щодо медіа забезпечує загальні передумови для свобод засобів масової інформації, тоді як поведінка ЗМІ під час виборчих кампаній регулюється Виборчим кодексом, який передбачає рівне та неупереджене ставлення до всіх кандидатів. Крім того, Виборчий кодекс передбачає, що засоби масової інформації повинні самостійно визначати обсяг ефірного часу, який повинен бути призначений для висвітлення виборчого процесу, з обмеженням, що лише кандидати або партії можуть придбати політичну рекламу, що транслюється телерадіокомпаніями. Платна передвиборча реклама дозволена в державних та приватних ЗМІ і повинна бути чітко маркована.

Медіапростір є плюралістичним і охоплює велику кількість зареєстрованих ЗМІ. Однак фактичне різноманіття обмежене через значну концентрацію власності на ЗМІ та економічних та політичних інтересів їх власників, що суттєво впливає на традиційну редакційну політику ЗМІ як на національному, так і на регіональному рівні, тим самим обмежуючи різноманітність поглядів у ЗМІ та впливаючи на здатність виборців зробити по-справжньому усвідомлений вибір. Через відсутність довіри до традиційних засобів масової інформації, здебільшого упереджену подачу інформації та обмеження передвиборчої кампанії через COVID-19, громадяни України все частіше звертаються до Інтернету як головного джерела новин та інформації.

Висвітлення виборів ЗМІ як на національному, так і на регіональному рівні було обмеженим і йому бракувало загального змісту щодо виборів, учасників перегонів чи їх програм. Аналітичне та розслідувальне наповнення було помітно відсутнім, і, як зазначали кілька співрозмовників ENEMO, ЗМІ не виконували свою інформаційну та освітню роль. Місія ENEMO оцінила, що виборцям не було надано достатньої інформації про важливість цих місцевих виборів, адекватної технічної інформації про те, як голосувати, або інформації про заходи щодо захисту громадян у день виборів в умовах кризи COVID-19. Ці фактори могли сприяти меншій явці та обмежували можливості виборців робити по-справжньому обґрунтований вибір.

Репортажі у ЗМІ були упередженими та не забезпечували збалансованого висвітлення всіх кандидатів, що підтверджено Національною радою з питань телебачення і радіомовлення (НРУТР) у кількох випадках. Прихована політична реклама залишалася однією з ключових проблем як у національних, так і в регіональних ЗМІ, зокрема в друкованих ЗМІ, і ці питання не були належним чином розглянуті. Крім того, оплата за сприятливе висвітлення новин, практика, відома як «джинса», була дуже поширеною в період передвиборчої кампанії, особливо в регіональних ЗМІ. Моніторинг, проведений Інститутом масової інформації (IMI)⁶¹, показав, що 80 відсотків новин із ознаками замовлення містять позитивний тон щодо політиків та посадових осіб. З іншого боку, згідно з опитуванням журналістів, високий відсоток з них вважає, що їх ЗМІ не зможуть вижити, не продаючи сприятливого висвітлення кандидатів.

Визнаючи постійну практику «джинси», ENEMO зазначає, що чинне законодавство недостатньо визначає та запроваджує ефективні механізми санкціонування випадків прихованої реклами та платних матеріалів у друкованих ЗМІ. Крім того, не існує Кодексу

⁶¹Звіт IMI щодо «джинси» у ЗМІ, 30 вересня 2020 р. <https://imi.org.ua/en/monitorings/37-of-jeansa-in-regional26-online-media-ordered-by-local-politicians-imi-research-i34731>

поведінки або будь-якого іншого відповідного документа, який міг би надати основні вказівки для засобів масової інформації та журналістів під час виборчого періоду, а також відсутні ефективні механізми саморегулювання.

ENEMO рекомендує докласти додаткових зусиль для зміцнення журналістських об'єднань та механізмів саморегулювання друкованих ЗМІ для забезпечення вищих стандартів журналістики в Україні.

Національна суспільна телерадіокомпанія України (НСТУ), хоча і інформативна та збалансована, не розглядалася як адекватна противага приватним ЗМІ, головним чином через низький рейтинг. Під час другого туру НСТУ організувала дебати для кандидатів на посаду міського голови, проте низка кандидатів відмовилася брати участь. Як результат, соціальні мережі вперше стали основним джерелом інформації для виборців, тоді як рівень довіри до національних та регіональних ЗМІ знизився у всіх категоріях ЗМІ порівняно з попередніми роками.

З метою підтримки місії НСТУ як суспільного мовника та її незамінної ролі у забезпеченні достовірної інформації громадянам протягом виборчого періоду, особливо враховуючи глибоку поляризацію та політизацію приватних ЗМІ, а також зростання популярності соціальних мереж як основного джерела політичних новин, додаткові зусилля є необхідними для пошуку адекватної моделі фінансування, яка буде стабільною і не залежатиме від політичної волі чиправлячої більшості.

НРУТР, як регулюючий орган з питань телерадіомовлення, контролює відповідність засобів масової інформації Кодексу та розглядає скарги, пов'язані із засобами масової інформації. Національна рада створила Робочу групу для моніторингу виконання виборчого законодавства мовниками під час виборчої кампанії на місцевих виборах. Робоча група аналізувала поширену медіа інформацію, пов'язану з виборчою кампанією, на основі свого внутрішнього моніторингу, та розглядала звернення та скарги юридичних та фізичних осіб щодо порушень. ENEMO зазначає, що НРУТР діяла активно й вчасно використовувала усі законодавчо передбачені механізми щодо зафіксованих порушень, здійснених засобами масової інформації.

НРУТР зафіксувала низку порушень, помітно пов'язаних із прихованою агітацією та розміщенням або розповсюдженням агітаційних матеріалів, які не були марковані відповідно до вимог Кодексу. Було проведено кілька позапланових перевірок та складено протоколи про адміністративні порушення для кількох мовників за обидва тури виборів. Регулятор взяв до відома результати перевірки та оголосив, що направив протоколи про адміністративне правопорушення до суду, а інформацію про порушення - до ЦВК. Однак складання адміністративних протоколів у відповідь на порушення було, як правило, неефективним через відсутність подальших дій з боку судової влади чи правоохоронних органів.

ENEMO зазначає, що існуючу законодавчу базу можна вдосконалити, щоб підтримати можливість НРУТР адекватно реагувати та запобігати порушенням з боку засобів масової інформації у передвиборчий період, шляхом чіткіших санкційних механізмів, а також чітких визначень порушень з боку ЗМІ. Крім того, скарги всіх зацікавлених сторін повинні подаватися та розглядатися протягом коротших строків.

Соціальні медіа були домінуючою платформою для комунікації між кандидатами та виборцями й широко використовувались для проведення агітації більшістю кандидатів, причому учасники здебільшого використовували Facebook та закриті групи для обміну повідомленнями, такі як Telegram та Viber, для прямого спілкування з виборцями. Агітація в Інтернеті стартувала значно раніше офіційного початку виборчої кампанії. Соціальні мережі продовжують трансформувати традиційне ведення політичної агітації в Україні, в той час як зусилля щодо боротьби з дезінформаційними кампаніями та забезпечення прозорості щодо джерел платних агітаційних реклам досі є недостатніми. Кампанії з дезінформації залишались небезпечною загрозою без належного вирішення, на що вказували більшість співрозмовників, а НУО “Детектор Медіа” та “StopFake” повідомляли, що кілька політичних партій навіть пропагували проросійські кампанії дезінформації⁶². Facebook видалив акаунти, які вели скоординовану неправдиву поведінку, та оголосив, що вони видалили 46 профілів, 44 сторінки, одну групу та три акаунти Instagram; загалом 800.000 людей підписалися на ці профілі⁶³.

Кілька співрозмовників підняли питання про незареєстровані витрати партій та кандидатів у соціальних мережах, що не піддаються перевірці. За їх підрахунками, партії та кандидати витратили близько 4,73 мільйона доларів⁶⁴ на рекламу в Facebook, проте для них не передбачено юридичного обов’язку повідомляти про ці витрати. 1 жовтня ЦВК прийняла Постанову «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу», що зобов’язує партії та кандидатів звітувати про витрати в Інтернеті. Однак, враховуючи відсутність правового регулювання політичної реклами, а також відсутність зобов’язання, що витрати повинні бути виправдані накладними, отриманими від соціальних мереж, усі співрозмовники зазначили, що ця вимога, ймовірно, не буде належним чином виконана учасниками виборчих перегонів.

Беручи до уваги, що виборці звертаються до соціальних медіа для отримання політичних новин, де вони є незахищеними від існуючих дезінформаційних кампаній та зловмисного іноземного впливу, ENEMO зазначає, що взаємна співпраця між ключовими зацікавленими сторонами та найвпливовішими соціальними мережами буде позитивною, для того, щоб направити виборців до авторитетної інформації, чітко позначаючи непідтверджену та неправдиву інформацію, яка може підірвати та делегітимізувати виборчий процес. Крім того, посилення медіаграмотності (як, наприклад, у здатності ідентифікувати різні типи засобів масової інформації та розуміння їхніх повідомлень), є одним із найважливіших кроків у захисті від дезінформації та потребує додаткової підтримки. Рішення Міністерства культури та інформаційної політики зробити медіаграмотність пріоритетом на наступний рік є важливим кроком, але, щоб бути ефективним, воно має бути всеохоплюючим та забезпечувати участь усіх важливих зацікавлених сторін.

⁶²Рада Європи: Чи маніпулюють ЗМІ, висвітлюючи місцеві вибори 2020 року в Україні: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/do-the-media-manipulate-while-covering-the-2020-localelections-in-ukraine-results-of-two-monitor-1>

⁶³ОПОРА: <https://www.oporaua.org/en/article/vybory/disinformation/21666-facebook-vidaliv-merezh-zh-storinok-ta-feikovikhoblikovikh-zapisiv-iaku-ranishe-identifikuvala-opora>

⁶⁴<https://www.chesno.org/post/4364/>

Х. ГЕНДЕРНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

Позитивним є те, що Виборчий кодекс запровадив обов'язкову гендерну квоту, за якою вимагається, щоб кожна стаття була представлена принаймні 40 відсотками кандидатів у партійних списках до місцевих рад громад, що налічують 10.000 і більше виборців (з двома кандидатами кожної статі в кожній групі з 5 кандидатів у списку), і 30 відсотками у громадах, що налічують менше 10.000 виборців. Ця обов'язкова гендерна квота являла собою значний крок на шляху до кращого представництва жінок у місцевій політиці.

Було зазначено, що на цих виборчих перегонах 44,82 відсотка кандидатів, зареєстрованих у виборчих списках до місцевих рад, були жінками. Однак ЕНЕМО зазначає, що низка партійних списків не відповідала гендерним вимогам, адже деякі списки, що не відповідали цій вимозі, все одно були зареєстровані ТВК або судами після їх відхилення ТВК (див. Скарги та звернення). Більше того, Виборчий кодекс не визначає, чи має бути виконана вимога про гендерну квоту після завершення процесу реєстрації кандидатів або лише після процесу висування. Ряд співрозмовників ЕНЕМО поділилися занепокоєнням щодо включення жінок як так званих "технічних кандидатів" до партійних списків, при цьому жінки або знімали свої кандидатури після завершення процесу реєстрації, або навмисно надавали недостатньо документації, аби ТВК їх відхилили⁶⁵. Також повідомлялося про деякі випадки, коли жінок було включено до партійних списків без їх відома чи згоди, з метою виконання гендерної квоти.

До Виборчого кодексу слід внести зміни для уточнення вимог до гендерної квоти, щоб забезпечити дотримання гендерної квоти після завершення процесу реєстрації кандидатів (а не лише після фази висування).

Частка жінок у місцевих радах зросла до 35,9 відсотка, що є значним збільшенням. Однак, за підрахунками мережі ОПОРА, більшість жінок були обрані до рад нижчого рівня: вони представляють 41,9 відсотка членів рад у громадах, де виборці налічують менше 10.000, але лише 28,2 відсотка в обласних радах (що все ще становить значне поліпшення порівняно з до попередніми 15 відсотками). Жінки залишались в основному недостатньо представленими в перегонах мерів, вони становили 16,42 відсотка кандидатів та 16,8 відсотка новообраних мерів. Жодної жінки не було обрано мером великого міста України.

Враховуючи, що гендерна вимога є обов'язковою, слід запровадити обов'язок, щоб у випадках, коли обраний член ради відмовляється від посади, його або її замінювала посадова особа тієї самої статі.

ЕНЕМО також зазначає, що гендерна проблематика була здебільшого відсутня в передвиборчих кампаніях та в програмах кандидатів. Кілька спостерігачів ЕНЕМО повідомляли про "чорний PR", орієнтований на кандидатів-жінок, та мізогіністичні повідомлення⁶⁶. Також було відмічено мову ворожнечі, спрямовану на спільноту ЛГБТК +⁶⁷.

⁶⁵Такі випадки спостерігались у місті Києві, Київській області та Житомирі.

⁶⁶Мізогіністичні повідомлення, спрямовані на кандидатів-жінок, були відзначені в Київській, Хмельницькій та Івано-Франківській областях.

⁶⁷Повідомлялося в Закарпатській області.

ХІ. НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ

Україна є багатонаціональною країною⁶⁸. Однак чинне законодавство не передбачає жодних спеціальних заходів щодо сприяння представництву національних меншин у політичному житті. Останнім часом напруженість зростає через низку нещодавно прийнятих законів, які деякі представники національних меншин вважають такими, що несуть обмеження їх основних прав. Мова йде про Закон України «Про освіту»⁶⁹, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та поточну реформу децентралізації.

Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» робить українську єдиною мовою для проведення виборів. Усі офіційні виборчі матеріали (включаючи бюлетені для голосування, навчальні матеріали для виборців тощо) виготовляються лише українською мовою. Спостерігачі ENEMO повідомили про кілька протестів, організованих проти цього закону, включаючи заклики до часткового бойкоту виборчого процесу від представників румунської громади⁷⁰. Представники національних меншин також стверджували, що реформа децентралізації, збільшуючи розміри районів, ускладнює для членів їх громад отримання політичного представництва на цьому рівні⁷¹.

Незважаючи на закон, національні меншини використовували свою мову в період передвиборчої кампанії. Спостерігачі ENEMO повідомили про низку агітаційних заходів та агітаційні матеріали, вироблені російською мовою (в Чернігівській, Харківській, Кіровоградській, Одеській, Вінницькій, Запорізькій, Житомирській областях), угорською (в Закарпатській області) та румунською (в Чернівецькій області).

Під час виборчого процесу ряд угорських політиків та чиновників, включаючи міністра закордонних справ, відкрито проводили агітацію за проугорську партію (Партія угорців України) в Закарпатській області, що призвело до дипломатичного інциденту між двома країнами⁷².

⁶⁸Згідно з національним переписом населення 2001 року (останнім проведеним переписом), українці становлять 77,8% від загальної кількості населення. До етнічних меншин належать переважно росіяни (17,3%), а також білоруси (0,6%), молдавани (0,5%), болгари (0,4%), кримські татари (0,5%), угорці (0,3%), румуни (0,3%) та поляки (0,3%). У той час як українська мова є державною і рідною мовою для 67,5% населення, російська є рідною для 29,6% населення. 2,9% населення мають інші рідні мови.

⁶⁹Закон «Про освіту», прийнятий у 2017 році, передбачає, що мова навчального процесу - це державна мова. Це було сприйнято як обмеження прав національних меншин.

⁷⁰У Чернівецькій області Міжрегіональний союз "Румунська громада України" в комюніке, опублікованому 14 жовтня 2020 року, закликав частково бойкотувати місцеві вибори.

⁷¹У Чернівецькій області представники румунського населення становлять приблизно 10% від загальної кількості населення, переважно проживаючи в громадах, розташованих у 4 колишніх районах. Представники стверджують, що процес децентралізації, який зменшив кількість районів, ускладнює отримання ними представників на виборах.

⁷² Коментар Речниці МЗС щодо політичної агітації угорських посадовців на Закарпатті <https://mfa.gov.ua/news/komentar-rechnici-mzs-shchodo-politichnoyi-agitaciyi-ugorskih-posadovciv-na-zakarpatti?fbclid=IwAR2tcYKeO8sZ74MIsVQsCQCIP4f4SHwXDQrdJXGk7tUtdqzkwjQFxFvB3c>

XII. ІНКЛЮЗІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Виборче законодавство України гарантує право голосу особам з інвалідністю, а також особам з тимчасовим розладом здоров'я та людям старшого віку. Ці виборці мають право бути забезпечені прийнятними умовами відповідно до індивідуальних потреб, щоб було гарантовано їх безперешкодну участь у виборчому процесі. До дня голосування кожна дільнична виборча комісія мала зобов'язати членів комісії забезпечити голосування для таких виборців, а також інших виборців з низькою мобільністю⁷³.

9 жовтня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову про доступність інвалідів та інших маломобільних груп до приміщень, передбачених для голосування⁷⁴. Для того, щоб забезпечити рівний доступ до виборчого процесу для всіх учасників та на всіх етапах, ЦВК вирішила, що інформаційні плакати повинні містити (у нижньому правому куті) матричний двовимірний QR-код для переходу від мобільних пристроїв до доступних форматів плакатів для людей з обмеженими можливостями, що забезпечують переклад інформації, що відображається на плакаті, на українську мову жестів, відтворення інформації в аудіоформаті та спеціальному текстовому цифровому форматі, доступному для людей із вадами зору. Такі заходи є інноваційними, і ENEMO оцінила їх позитивно.

Однак звіти спостерігачів показали, що приміщення для виборів, включаючи ТВК та ДВК, а також відділи органів Державного реєстру виборців, часто залишаються важкодоступними для осіб з обмеженими можливостями. Хоча Виборчий кодекс передбачає чіткі інструкції для осіб з інвалідністю, наприклад, звернення до голови виборчої комісії з попереднім запитом на голосування на виборчій дільниці, але в багатьох випадках особи з інвалідністю стикалися з труднощами під час доступу до виборчих дільниць. На деяких дільницях інфраструктура була поганою, а умови для людей з інвалідністю були недостатніми, і їх часто доводилося везти на візку по сходах до виборчої дільниці випадковими людьми, що було вкрай прикро. За словами співрозмовників місії, часові рамки були обмежені для повної реалізації рішення Кабінету Міністрів та ЦВК, а отже, для забезпечення належних прав голосу для осіб з інвалідністю, особливо з точки зору доступності.

Вищевикладене продовжує суперечити міжнародним зобов'язанням України, зокрема Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, що була ратифікована Україною в 2010 році⁷⁵.

Потрібно вжити подальших кроків для забезпечення вибору та обладнання виборчих дільниць з урахуванням потреби забезпечити належний доступ для осіб з інвалідністю.

⁷³Стаття 247; Пункт 2 підпункту 7 Виборчого кодексу

⁷⁴<https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-kriteriyi-dostupnosti-viborchih-dilnic-dlya-malomobilnih-grup-naselennya>

⁷⁵Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

XIII. СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ

Відповідно до Конституції України, кожному гарантується право оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Право вимагати законного захисту щодо порушень, пов'язаних з виборами, надається партіям (партійним організаціям), кандидатам та їх представникам, офіційним спостерігачам від кандидата або партії (партійної організації), офіційним спостерігачам від місцевих акредитованих організацій, виборчим комісіям та виборцям, коли порушуються їхні особисті права. Рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, можуть бути оскаржені шляхом подання скарги до суду або до виборчої комісії.

Відповідно до нового Виборчого кодексу, юрисдикція виборчої адміністрації щодо вирішення виборчих скарг була обмежена, оскільки виборчі комісії мають лише право розглядати скарги, подані проти комісій нижчого рівня та їхніх членів.

Відповідно до міжнародних стандартів, система потенційних паралельних скарг обмежена, оскільки суд, до якого подано позов, повинен негайно повідомити відповідну виборчу комісію, виборчу комісію вищого рівня, ЦВК або ДРВ. Якщо та сама скарга подається до виборчої комісії, відповідна комісія повинна припинити розгляд скарги.

Скарги, пов'язані з виборами, що подаються до суду, повинні подаватися відповідно до Кодексу адміністративного судочинства, тоді як скарги, подані до виборчих адміністрацій, повинні здійснюватися відповідно до процедур, встановлених Виборчим кодексом.

За період виборів до ЦВК надійшло близько 585 скарг, пов'язаних з виборчим процесом, більшість скарг були відхилені або залишені без розгляду, здебільшого через пропущені строки, або скарга була подана не уповноваженою особою, або ЦВК не була уповноважена розглядати скаргу по суті. Велика кількість скарг, яку було відхилено через недотримання термінів або з інших процедурних підстав, демонструє складність системи скарг, що впливає на розуміння заявниками процесу вирішення спорів.

Законодавчі положення щодо вирішення виборчих спорів часом занадто складні, і їх слід спростити та уточнити, щоб учасники виборів могли швидко та ефективно шукати засоби правового захисту.

Спостерігачі ENEMO були проінформовані про те, що деякі ТВК отримували письмові скарги. Однак процес реєстрації офіційних скарг ТВК є недостатньо прозорим, оскільки на будь-якому рівні виборчої адміністрації немає реєстру скарг, який доступний для всіх. ЦВК оприлюднює тільки Постанови щодо скарг, які є предметом колективного розгляду комісії, тому інформація про відхилені скарги або скарги, що були повернені скаргникам, не є загальнодоступною, що призводить до недостатньої прозорості процесу.

З метою підвищення прозорості, пов'язаної зі скаргами на виборах, ЦВК слід розробити онлайн-реєстр для публікації всіх скарг, поданих до органів управління виборами, із зазначенням їх статусу та результатів.

Станом на 27 жовтня до судів надійшло 1548 адміністративних позовів, пов'язаних з виборами. Серед них 128 справ, залишених без розгляду; або більшість справ вирішувались прийнятими остаточними рішеннями. Серед них 42 відсотки (654) скарг стосувались уточнення списку виборців, тоді як 37 відсотків (576) стосувались висування та реєстрації кандидатів. 433 позови щодо уточнення списків виборців та 244 щодо реєстрації кандидатів були задоволені. Інші справи стосувались формування та складу виборчих комісій; виборчої кампанії та інформаційного забезпечення; а також організації голосування та оскарження результатів виборів. У деяких випадках спостерігались не уніфіковані підходи судів щодо застосування вимог до гендерних квот до списків політичних партій. Практика розгляду справ, пов'язаних із дотриманням сторонами гендерної квоти, була різною, і рішення судів у подібних справах відрізняються⁷⁶. Слід зазначити, що в окремих випадках деякі ТВК відмовлялись визнавати судові рішення⁷⁷, і ЦВК змушена була звертатися до поліції для перевірки обставин справ, що призвело до розпуску ТВК, що не відповідали вимогам.

Спостерігачі ENEMO були проінформовані про велику кількість скарг, пов'язаних з перерахунками першого туру, що призвело до затримок у встановленні результатів. За даними судового реєстру України, значну кількість скарг було повернуто позивачам через недотримання строків або відсутність законних підстав. Співрозмовники ENEMO зазначили, що, хоча учасники виборів активно використовували ці засоби для правового захисту, деякі скарги та апеляції, подані до судів, не мали законних підстав та відповідних доказів. ОПОРА також повідомила, що кілька політичних груп поширювали неправдиву інформацію про відповідальність ЦВК за визначення результатів місцевих виборів.

Кримінальні та адміністративні правопорушення

Про більшість порушень, пов'язаних з виборами, повідомлялося в поліцію, навіть коли питання, порушені скаргниками, не належали до компетенції поліції. Протягом обох турів виборчого періоду поліція реєструвала повідомлення, що стосувалися виборчого процесу. Більшість із цих справ залишаються без розгляду, оскільки поліція класифікує їх як “некласифіковані” або “інші”.

З початку виборчої кампанії поліція зафіксувала 16.728 скарг щодо порушення виборчого законодавства. Серед них поліція склала 2433 адміністративні протоколи та порушила 1161 кримінальне провадження, 744 кримінальні справи були пов'язані з виборчим процесом та 417 – з процедурами голосування. Слід зазначити, що більшість кримінальних справ досі перебувають на розгляді, й остаточних рішень не прийнято.

⁷⁶В деяких випадках суд погодився з аргументами політичних партій щодо технічних помилок у складанні списків та скасував рішення ТВК про відмову в реєстрації, тоді як в інших зайняв протилежну позицію і постановив, що нереєстрація виборчими комісіями партійних списків є законною. Наприклад, рішення Кременчуцької міської ТВК було двічі скасовано Судом. Однак ТВК не зареєструвала список партії «Європейська солідарність» за невідповідність законодавчим вимогам щодо гендерної квоти (стаття 219.9) та мінімальну кількість п'яти кандидатів, необхідних для кожного списку кандидатів (стаття 219.5). Більше того, ЦВК звільнила ТВК в Таїрово, оскільки ТВК відмовилася виконувати рішення суду про реєстрацію кандидата від партії “Довіряй справам”.

⁷⁷Так було, наприклад, з ТВК м.Кароліно-Бугаз. В окремому рішенні П'ятого апеляційного адміністративного суду від 3 листопада 2020 року у справі № 420/11492/20 зазначається, що “новостворена ТВК не усунула жодного порушення виборчих прав громадян, не виконала рішення судів та вибори відбулися за відсутності судових рішень щодо наявності порушених прав позивача, який не був включений до виборчого бюлетеня. ЦВК закликала ТВК виконати рішення суду та скликати повторні вибори. Справа № 160/13769/20 щодо ТВК міста Марганець Нікопольського району Дніпропетровської області; Справа № 540/3489/20 стосовно ТВК Херсонської області;

XIV. ДЕНЬ ВИБОРІВ

ENEMO не проводила систематичного спостереження по всій країні у день виборів, оскільки місія не залучала до України короткострокових спостерігачів через пандемію COVID-19. Натомість, 48 віртуальних довгострокових спостерігачів місії провели дистанційне онлайн-спостереження за процесом голосування. Вони спостерігали, використовуючи загальнодоступні джерела та спілкувалися онлайн з низкою сторін, які брали участь у виборчому процесі (включаючи виборчі органи, місцевих спостерігачів, партії, кандидатів, ЗМІ, поліцію та суди). Окрім того, декілька членів Основної команди відвідали кілька виборчих дільниць у Києві, щоб спостерігати за процесом голосування.

Під час другого туру, проведеного 15, 22, 29 листопада та 6 грудня, ENEMO також не проводило систематичного спостереження. Однак 48 віддалених довгострокових спостерігачів (LTO) провели онлайн-спостереження за процесом голосування 15 листопада та 22 листопада, а LTO та експерти Основної команди продовжували стежити за другим туром, що відбувся у Чернівцях (29 листопада) та Кривому Розі (6 грудня) після публікації 24 листопада Заяви про попередні висновки та результати Місії.

А. Перший тур (25 жовтня)

Перший тур виборів 25 жовтня загалом було оцінено як спокійний і мирний, хоча засоби масової інформації та спостерігачі повідомляли про порушення в певних населених пунктах⁷⁸, а на атмосферу в день голосування суттєво впливав контекст COVID-19. Управління процесом на виборчих дільницях було оцінено позитивно як співрозмовниками місії, так і спостерігачами ENEMO⁷⁹. Однак, виглядало так, що заходи профілактики COVID-19 дотримувались із значним відхиленням та з нерівномірним рівнем підготовленості та забезпечення ЗІЗ⁸⁰.

На деяких виборчих дільницях, на яких велося спостереження у Києві, значна кількість виборців не складала належним чином свої бюлетені, вкидаючи їх у виборчу скриньку; можливо, це відбувалося через невеликий розмір бюлетеня. Таким чином, виборці робили помітки на бюлетенях дещо помітними.

Засоби масової інформації та місцеві спостерігачі⁸¹ повідомляли про кілька звинувачень у купівлі голосів та залякуванні виборців; занепокоєння були посилені тим, що, як повідомлялося, виборці фотографували свої бюлетені на кількох дільницях. Кілька випадків організованого перевезення виборців були помічені спостерігачам ENEMO⁸². Повідомлялося про низку політичних партій, що вели агітацію в день виборів, в тому числі в соціальних мережах.

⁷⁸Загалом під час дня виборів співрозмовники повідомили довгострокових спостерігачів про 70 випадків

⁷⁹Однак у деяких випадках повідомлялося про відсутність виборчих матеріалів (недостатня кількість бюлетенів, копій протоколів, виборчих скриньок, кабін для голосування та інформаційних плакатів). Щодо випадків та порушень загалом, поліцію, як правило, своєчасно інформували про порушення, а справи розслідувалися.

⁸⁰У Києві деякі, але не всі виборчі дільниці були обладнані електронними термометрами, спеціальною кабіною для виборців із температурою понад 37,2 градуса та спеціальною скринькою для цих виборців, тоді як деякі члени комісій були оснащені щитками, а інші лише масками. В областях спостерігачі ENEMO повідомили про значну кількість технічних проблем, таких як дефіцит захисного обладнання, довгі черги та недотримання соціальної дистанції.

⁸¹У Чернівецькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Київській, Одеській та Полтавській областях.

⁸²У Чернівецькій, Харківській, Хмельницькій, Київській, Одеській та Житомирській областях.

⁸³Наприклад, повідомлялося у Київській, Львівській, Миколаївській, Вінницькій та Закарпатській областях.

Крім того, місцеві спостерігачі та ЗМІ повідомляли про низку інцидентів протягом дня, включаючи розривання виборчих бюлетенів; виборців, яким дозволили голосувати без належної ідентифікації; та незаконні виборчі комісії, сформовані, оскільки деякі громади відхиляли змінені адміністративні межі (повідомлялося в Сумах та Миколаєві).

В. Другий тур (15 та 22 листопада)

Для того, щоб обмежити поширення COVID-19 під час другого туру голосування 15 та 22 листопада, ЦВК доклала додаткових зусиль, затвердивши додатковий текст в особистих запрошеннях⁸⁴, надісланих виборцям під час карантину. Особисті запрошення містили попередження та рекомендації для виборців щодо їхнього обов'язку носити захисну маску під час голосування та мати власну ручку.

Голосування як 15, так і 22 листопада проходило в тихому та спокійному середовищі. Члени комісії професійно проводили процес загалом, тоді як підрахунок голосів та заповнення протоколів, як правило, були своєчасними та добре організованими. Однак, як і під час першого туру, спостерігачі повідомили про нерівномірність застосування заходів запобігання COVID-19 та використання ЗІЗ на виборчих дільницях, особливо під час голосування 15 листопада.

Повідомлялося про деякі незначні технічні помилки, пов'язані із опечатуванням виборчих скриньок або відсутніми матеріалами, разом з тим, вони не впливали на законність процесу. Кілька скарг у день виборів було подано офіційно, і вони включали випадки відсутності бюлетенів, відсутність виборчих печаток або підробку бюлетенів⁸⁵. Кілька випадків порушення таємниці голосування спостерігали місцеві спостерігачі, які повідомляли про випадки, коли виборці фотографували свої бюлетені⁸⁶. Крім того, як і в першому турі, виглядало так, що члени ДВК не інструктували виборців складати виборчі бюлетені, тобто часом їх голос був помітний під час голосування.

З метою подальшого запобігання порушенню таємниці голосування, ENEMO рекомендує, щоб ЦВК чітко доручала членам виборчих комісій інформувати виборців на дільниці, щоб вони належним чином склали свої бюлетені перед тим, як опускати їх у виборчу скриньку.

Про деякі випадки залякування виборців або залякування членів ДВК та ТВК повідомляли місії в день виборів⁸⁷, а також було повідомлено про деякі випадки підкупу виборців поблизу виборчих дільниць⁸⁸.

⁸⁴Постанова ЦВК № 471 від 12 листопада.

⁸⁵Повідомлялося в м.Українка (Київська область).

⁸⁶Суми, Хмельницький, Полтава, Черкаси, Дніпропетровськ, Дніпро, Слов'янськ, Львів, Миколаїв, Черкаси.

⁸⁷Наприклад, в Одеській області 15 листопада вхід до приміщення Одеської міської ТВК був заблокований групою молодих людей (нібито членами спортивної групи). У Полтаві 22 листопада група людей перед дільницею в залякуючому одязі відмовляла виборців від входу на виборчі дільниці, стверджуючи, що голосування під час COVID-19 є занадто небезпечним. Ще одна справа в Полтаві включала членів ДВК, які отримували текстові повідомлення від невідомого відправника з вказівкою не йти на дільницю.

⁸⁸Полтава, Дніпро.

XV. СПОСТЕРІГАЧІ

Права місцевих та міжнародних спостерігачів зазначені у статтях 58-60 Виборчого кодексу та додатково в статті 239. До місцевих спостерігачів належать офіційні спостерігачі від кандидатів та партій, які є суб'єктами виборчого процесу, та від неурядових організацій. Загалом ЦВК акредитувала 116 національних неурядових організацій для спостереження за цими виборами, включаючи деякі організації, що афілійовані з політичними партіями. ENEMO висловила занепокоєння щодо можливості політично упереджених висновків та спостережень з боку НУО, які чітко та публічно пов'язані з політичними партіями.

ENEMO зазначила, що запити про акредитацію було відхилено для шести НУО. Зокрема, чотири НУО були відхилені через недотримання строку подання заявок, тоді як дві НУО мали статuti, які не включали згадку про вибори та моніторинг виборчих процесів.

Кодекс закріплює два законодавчі обмеження щодо груп спостереження та їхнього права спостерігати: офіційні обмеження (право спостерігати мають лише НУО, які беруть участь у моніторингу виборчого процесу, про що зазначено у їх статuti), та заборона спостереження для громадян держав-агресорів.

Заборона спостереження для громадян держав-агресорів впливає на роботу ENEMO, яка через цю заборону не може акредитувати спостерігачів з російським громадянством від своєї організації-члена ГОЛОС⁸⁹. Це обмеження продовжує суперечити духу статті 8 Копенгагенського документу 1990 р., де зазначено, що присутність спостерігачів від країн-учасниць НБСЄ, як закордонних, так і вітчизняних, може посилити виборчий процес, і має бути прийнята від будь-якої іншої держави-учасниці НБСЄ⁹⁰.

Загалом, ЦВК зареєструвала 271 міжнародного спостерігача з дев'яти організацій⁹¹. Окрім того, зареєстровано 41 міжнародного спостерігача з шести країн⁹². Можливості розгортання міжнародних місій спостереження за виборами в Україні були значно обмежені для цих виборів через пандемію COVID-19, що обмежує можливості для підвищення прозорості процесу.

116 місцевих спостережних організацій, акредитованих до першого туру виборів, залишились акредитованими для другого туру виборів на посаду мера та повторних виборів⁹³. Так само 271 міжнародний спостерігач із дев'яти згаданих організацій з першого туру залишився акредитованим у другому турі.

Слід зазначити, що хоча веб-сайт ЦВК розкриває загальну кількість міжнародних спостерігачів, акредитованих кожною організацією, інформація про кількість місцевих спостерігачів, акредитованих кожною організацією, або загальна кількість місцевих спостерігачів не вказується.

⁸⁹Члени ГОЛОС як політичні дисиденти та правозахисники стикаються з подвійною дискримінацією: у своїй країні в їхній боротьбі з російським урядом з одного боку, і неможливістю бути частиною спостережної місії ENEMO в Україні з іншого.

⁹⁰<https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

⁹¹ENEMO, ОБСЄ (БДІПЛ), Український Конгресовий Комітет Америки, Національний демократичний інститут міжнародних відносин, Комітет "За відкриту демократію", Світовий Конгрес Українців, Громадська спілка "Міжнародне співтовариство з прав людини", Міжнародна неурядова організація "Координаційний ресурсний центр", Міжнародний фонд за краще управління.

⁹²Словаччина, Угорщина, Чехія, Німеччина, Іспанія та Казахстан.

⁹³Відповідно до пункту 4 статті 58 Виборчого кодексу.

З метою підвищення прозорості та підзвітності слід розглянути можливість публічного розголошення кількості та імен спостерігачів за виборами, акредитованих кожною місцевою організацією спостереження.

Місцеві спостерігачі повідомляли про деякі випадки перешкоджання їх роботі, включаючи перешкоджання доступу до виборчих дільниць у день виборів. Також повідомлялося про кілька випадків залякування спостерігачів від політичних партій. Занепокоєння повинні виникати щодо будь-якої форми тиску на спостерігачів за виборами, що суперечить міжнародним стандартам та кращим практикам.

⁹⁴У спостерігача від політичної партії в Полтаві порізали шини біля виборчої дільниці, а деяким спостерігачам від громадянського суспільства пошкодили машину під час спостереження на виборчій дільниці (Миколаїв).

XVI. РЕКОМЕНДАЦІЇ

A. Пріоритетні рекомендації

1. До Виборчого кодексу треба внести зміни, щоб включити раніше сформульовані та нові рекомендації зацікавлених сторін у виборах, місцевих та міжнародних спостерігачів. Цього можна досягти за допомогою всебічного та всеохоплюючого процесу виборчої реформи, що включає участь політичних партій та представників громадянського суспільства. Часові рамки такої реформи є критичними, й зміни до законодавчої та нормативної бази не повинні вноситися менше ніж за рік до дня виборів, щоб уникнути невизначеності та недостатньої обізнаності серед зацікавлених сторін.
2. Більш чіткі правила для органів управління виборами необхідні для подолання труднощів та викликів, пов'язаних з заповненням протоколів, а також встановленням та оголошенням результатів виборів. Законодавчі положення в цьому відношенні повинні бути чіткими, щоб сприяти прозорості та довірі до процесу.
3. В ідеалі, другий тур повинен проводитися одночасно по всій країні, як і перший тур, щоб забезпечити рівність для учасників виборів, а також покращити розуміння процесу та рівень участі з боку виборців.

B. Інші рекомендації

Для Верховної Ради України

4. Незважаючи на раніше сформульовані рекомендації, ENEMO зазначає, що питання частоті заміни членів виборчих комісій, у тому числі між двома турами та в день виборів, не було розглянуто. Слід внести зміни до законодавства, щоб передбачити своєчасне обов'язкове навчання та сертифікацію достатньої кількості майбутніх членів ТВК, щоб підвищити рівень їхньої готовності й професіоналізму, та обмежити ризики у разі їх пізньої заміни.
5. Щоб уникнути затримок з публікацією попередніх результатів та підвищити прозорість, до Виборчого кодексу слід внести зміни, що дозволять ЦВК отримувати своєчасну інформацію про кінцеві результати від ТВК. Крім того, слід виділити додаткові кошти на створення інформаційно-аналітичної системи виборів.
6. Слід розглянути питання посилення нагляду ЦВК над друкуванням бюлетенів та підвищення точності складання бюлетенів. Хоча друк бюлетенів на місцевих виборах залишається компетенцією ТВК, ENEMO вважає, що не слід виключати ЦВК з цього важливого процесу.
7. Незалежним кандидатам (самовисуванцям) має бути дозволено брати участь у виборах на всіх рівнях місцевих рад відповідно до міжнародних зобов'язань та стандартів.
8. Можна було б розглянути можливість звільнення кандидатів, які балотуються в малих громадах (менше 10.000 виборців), від сплати грошової застави. Своєю чергою, грошова застава може бути замінена на збір адекватної кількості підписів.
9. Щоб забезпечити рівність можливостей, Законом треба встановити однаковий період виборчої кампанії для всіх учасників перегонів, який повинен мати достатню тривалість, щоб усі кандидати могли належним чином представити свої програми

перед виборцями. Політичні партії та кандидати повинні утримуватися від агітації поза офіційно відведеним періодом. Їх діяльність повинна ретельно контролюватися компетентними органами, а також мають застосовуватись відповідні санкції у разі порушення законодавства.

10. До Виборчого кодексу слід внести зміни, які передбачають до початку передвиборчої кампанії обов'язкову відставку чинної посадової особи, яка має намір балотуватися на переобрання. Це може поєднуватися зі збільшенням штрафу, санкціонуючи неправомірне використання адміністративного ресурсу, з наступною втратою права балотуватися для повторних правопорушників. Це додатково вимагає належного розслідування та посиленого нагляду з боку компетентних органів, таких як Національна поліція та органи фінансового контролю.
11. Потрібно вжити подальших заходів для запобігання практиці так званих «кандидатів-клонів». До закону можуть бути внесені зміни, що дозволять ТВК відхиляти кандидатури з такими ж іменами, по батькові та прізвищами, як у інших політичних діячів, коли можна встановити, що єдиною метою таких кандидатур є заплутування виборців та маніпулювання результатами виборів.
12. Можна було б розглянути можливість встановлення адекватної стелі витрат на передвиборчу кампанію, щоб забезпечити більш рівні умови для всіх учасників перегонів.
13. З метою підвищення прозорості та підзвітності, слід розглянути питання щодо передачі відповідальності за фінансовий нагляд незалежному органу, який має достатні повноваження щодо розслідування та людський потенціал для проведення змістовного та своєчасного аналізу всіх фінансових звітів та забезпечення їх публікації в Інтернеті в централізованому електронному реєстрі.
14. ENEMO зазначає, що існуючу законодавчу базу можна вдосконалити, щоб підтримати НРУТР в можливості адекватно реагувати та запобігати порушенням в роботі засобів масової інформації у передвиборчий період, шляхом чіткіших санкційних механізмів, а також завдяки чіткішому визначенню того, що становить порушення з боку засобів масової інформації.
15. Нормативно-правові положення щодо вирішення виборчих суперечок часом надмірно складні, і їх слід спрощувати та уточнювати, щоб учасники виборів могли швидко та ефективно шукати засоби правового захисту.
16. Виборчий кодекс повинен бути змінений з метою уточнення вимог до гендерної квоти, щоб забезпечити дотримання гендерної квоти після завершення процесу реєстрації кандидатів (а не лише після фази висування кандидатів).
17. Враховуючи, що гендерна вимога є обов'язковою, слід запровадити обов'язок, щоб у випадках, коли обраний член ради відмовляється від посади, його або її замінював кандидат тієї самої статі.

Для Центральної виборчої комісії

18. З метою підвищення рівня прозорості та довіри учасників виборів та громадян до виборчого процесу, слід створити ефективну, відкриту систему управління даними про результати на рівні ТВК.
19. З метою забезпечення послідовного застосування та ефективного підбиття результатів, тренінг для виборчих посадових осіб на рівнях ТВК та ДВК повинен

бути додатково посилений, щоб забезпечити повну обізнаність з усіма аспектами відповідних виборчих систем, особливо, оскільки вони стосуються етапів підрахунку, заповнення протоколів та розподілу мандатів.

20. Навчання виборців коректному заповненню виборчих бюлетенів, особливо в тому, що стосується відкритих списків, повинно бути більш повним та проводитись раніше для підвищення обізнаності виборців про суть різних виборчих систем для голосування.
21. Для підвищення прозорості в питанні скарг, пов'язаних з виборами, ЦВК слід розробити онлайн-реєстр для публікації всіх скарг, поданих до органів управління виборами, де б зазначався статус їх розгляду та результат.
22. Потрібно вжити подальших кроків для забезпечення відбору виборчих дільниць та їх упорядкування з урахуванням потреби забезпечити належний доступ для осіб з інвалідністю.
23. Щоб запобігти порушенню таємниці голосування, ENEMO рекомендує, щоб ЦВК чітко доручала членам виборчих комісій інформувати виборців на дільницях, щоб вони належним чином склали свої бюлетені для голосування перед тим, як опускати їх до виборчої скриньки.
24. Для підвищення прозорості та підзвітності слід розглянути можливість публічного інформування про кількість та імена спостерігачів за виборами, акредитованих кожною місцевою організацією зі спостереження.

Для політичних партій та кандидатів

25. Політичні партії повинні поважати вимогу щодо повідомлення ТВК під час процедури висування кандидатів у партійні списки, щоб забезпечити прозорість та підзвітність процесу.
26. Політичні партії повинні дотримуватись чинних нормативних актів про фінансування виборчих кампаній, включаючи використання спеціально призначених банківських рахунків передвиборчої кампанії та подання своєчасних звітів про фінансування виборчих кампаній. Слід розглянути питання про введення пропорційних та стримуючих санкцій для політичних партій, які не відповідають вимогам щодо звітності або за порушення ними законодавчих положень.

Для Уряду та інших установ, що беруть участь у виборчому процесі

27. Що стосується права на участь у політичному житті та позбавлення виборців права обирати на деяких східних територіях України, ENEMO рекомендує використовувати чіткі, прозорі та істотні критерії для оцінки того, чи можна проводити вибори у відповідних громадах. Ці критерії слід публічно розголошувати, оскільки вони вимагають широкого соціального консенсусу та експертного огляду.
28. Введення спрощених процедур реєстрації виборців, що дозволяють ВПО легше реєструватися на виборах, є позитивним кроком вперед. Однак, щоб обмежити простір для зловживань, слід проводити посилену підготовку компетентних органів, таких як Національна поліція, та розслідувати можливі шахрайські спроби в цьому питанні. Органи управління виборами також повинні проводити адекватні перевірки, щоб процедура не порушувалася.

29. ENEMO рекомендує докласти додаткових зусиль для зміцнення журналістських об'єднань та посилення механізмів саморегулювання друкованих ЗМІ з метою підвищення стандартів журналістики в Україні.
30. Для підтримки Національної суспільної телерадіокомпанії України як суспільного мовника та його незамінної ролі у забезпеченні надійної інформації громадянам протягом виборчого періоду, необхідні додаткові зусилля для пошуку її адекватної моделі фінансування, яка буде стабільною і не буде залежати від політичної волі або правлячої більшості.

XVII. ПРО ENEMO

Європейська мережа організацій із моніторингу виборів (ENEMO) – міжнародна неурядова організація, яка представляє мережу національних неурядових громадських організацій, засновану 29 вересня 2001 року в Опатії, Хорватія. Вона складається із 21 провідної моніторингової організації із 17 країн Центральної та Східної Європи і Центральної Азії, включаючи дві країни Європейського Союзу.

ENEMO прагне підтримувати зацікавленість міжнародної спільноти у просуванні демократії в регіоні, оцінюючи виборчі процеси та політичне середовище, пропонуючи точні та неупереджені звіти спостережень. Міжнародні місії зі спостереження ENEMO використовують міжнародні орієнтири та стандарти демократичних виборів для оцінки виборчого процесу та нормативно-правової бази приймаючої країни. ENEMO та всі її організації-члени схвалили Декларацію принципів міжнародного спостереження за виборами 2005 року та Декларацію глобальних принципів безпартійного спостереження та моніторингу виборів громадськими організаціями. Кожен спостерігач ENEMO підписав Кодекс поведінки для міжнародних спостерігачів за виборами.

Організації-члени ENEMO провели моніторинг більш ніж 250 національних виборів і підготували понад 240.000 спостерігачів.

На сьогодні ENEMO організувала 32 міжнародні місії спостереження за виборами у вісьмох країнах: Чорногорія 2020, парламентські вибори; Сербія 2020, парламентські вибори; Молдова 2019, місцеві вибори, Україна 2019, позачергові парламентські вибори; Україна 2019, президентські вибори; Молдова 2018-19 парламентські вибори; Вірменія 2018, позачергові парламентські вибори; Молдова 2016, президентські вибори; Україна 2015, чергові місцеві вибори; Україна 2014, парламентські вибори; Україна 2014, президентські вибори; Україна 2013 – повторні парламентські вибори 2012 у 5 територіальних виборчих комісіях; Косово 2013, місцеві вибори, перший тур; Україна 2012, парламентські вибори; Косово 2011 повторні парламентські вибори; Косово 2010, парламентські вибори; Киргизстан 2010, парламентські вибори; Україна 2010 президентські вибори, другий тур; Україна 2010 президентські вибори, перший тур; Косово 2009, місцеві вибори; Молдова 2009 парламентські вибори; Грузія 2008, президентські вибори; Киргизстан 2007, парламентські вибори; Україна 2007, парламентські вибори; Україна 2006, місцеві вибори у Полтаві, Кіровограді та Чернігові; Україна 2006, парламентські вибори; Казахстан 2005, президентські вибори; Албанія 2005, парламентські вибори; Киргизстан 2005, президентські вибори; Киргизстан 2005, парламентські вибори; Україна 2004, президентські вибори, повторний другий тур; Україна 2004, президентські вибори.

Організації-члени ENEMO: Центр громадських ініціатив – CCI, Боснія і Герцеговина; Центр за демократичний перехід – CDT, Чорногорія; Центр моніторингу та досліджень – CeMI, Чорногорія; Центр вільних виборів і демократії – CeSID, Сербія; Рух на захист прав виборців “ГОЛОС”, Росія; GONG, Хорватія; Міжнародне товариство за чесні вибори та демократію – ISFED, Грузія; Асоціація KRIIK, Албанія; Громадська Асоціація MOST, Македонія; Promo-LEX, Молдова; ОПОРА, Україна; Товариство демократичної культури – SDC, Албанія; Антикорупційний Центр Transparency International (ТІАС), Вірменія; Центр моніторингу виборів та демократичних досліджень (EMDS), Азербайджан; Білоруський Гельсінський комітет (ВНС), Білорусь; FSCI, Казахстан; Демократичний інститут Косово (KDI), Косово; Коаліція за демократію та громадянське суспільство – Киргизстан; Центр досліджень, прозорості та підзвітності (CRTA), Сербія; Obcianske OKO (ОКО), Словаччина, Комітет виборців України, Україна.

XVIII. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЦВК: Центральна виборча комісія

КПОІ: Конвенція про права осіб з інвалідністю

ОГС: Організація громадянського суспільства

ЗІЗ: засоби індивідуального захисту

ЕНЕМО: Європейська мережа організацій із моніторингу виборів

МПГПП: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966)

ЛТО: Довгостроковий спостерігач

НАЗК: Національне агентство з питань запобігання корупції

НСТУ: Національна суспільна телерадіокомпанія України

НУО: Неурядова організація

ДВК: Дільнична виборча комісія

НРУТР: Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення

СТО: Короткостроковий спостерігач

ДРВ: Державний реєстр виборців

ТВК: Територіальна виборча комісія

ДОДАТОК І: КІНЦЕВІ РЕЗУЛЬТАТИ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020

Остаточні результати по обраним депутатам місцевих рад :

Назва регіону	Обласні ради		Районні		Міські ради		Районні в містах		Селищні		Сільські		РАЗОМ	
	Обирається	Обрано	Оби	Обр	Оби	Обр	Оби	Обр	Оби	Обр	Оби	Обр	Оби	Обр
Вінницька область	84	84	274	274	560	559			548	541	522	484	1988	1942
Волинська область	64	64	176	176	330	323			428	421	558	545	1556	1529
Дніпропетровська область	120	120	350	350	658	656	258	258	602	598	914	904	2902	2886
Донецька область			246	238	618	613			188	185	202	193	1254	1229
Житомирська область	64	64	180	180	368	368			528	500	708	701	1848	1813
Закарпатська область	64	64	248	248	334	334			440	440	806	790	1892	1876
Запорізька область	84	84	232	232	442	440			398	394	804	786	1960	1936
Івано-Франківська область	84	84	240	240	462	462			554	548	540	528	1880	1862
Київська область	84	84	318	303	728	683			570	535	512	494	2212	2099
Кіровоградська область	64	64	176	176	340	339	80	80	384	377	466	456	1510	1492
Луганська область			172	172	112	112			270	265	66	65	620	614
Львівська область	84	84	316	316	1132	1131			380	377	424	424	2336	2332
Миколаївська область	64	64	180	180	290	290			344	343	642	623	1520	1500
Одеська область	84	84	308	307	568	568			598	586	1086	1010	2644	2555
Полтавська область	84	84	192	192	472	471	110	110	476	466	536	524	1870	1847
Рівненська область	64	63	176	176	342	342			310	305	880	867	1772	1753
Сумська область	64	64	214	214	446	442			342	337	466	450	1532	1507
Тернопільська область	64	64	150	150	492	492			388	386	462	455	1556	1547
Харківська область	120	120	332	332	568	568			652	650	290	282	1962	1952
Херсонська область	64	64	210	209	286	286	114	114	410	403	514	510	1598	1586
Хмельницька область	64	64	148	148	382	382			516	510	558	549	1668	1653
Черкаська область	64	64	180	180	452	452			240	237	900	881	1836	1814
Чернівецька область	64	64	134	130	298	297			166	166	772	741	1434	1398
Чернігівська область	64	64	214	214	444	444			552	540	378	371	1652	1633
м.Київ					120	120							120	120
РАЗОМ	1660	1659	5366	5337	11244	11174	562	562	10284	10110	14006	13633	43122	42475

⁹⁵ Дані (та всі таблиці нижче), зібрані відповідно до даних ЦВК станом на лютий 2021 року: <https://cvk.gov.ua/pls/vm2020/wm001pt001f01=695.html>

Назва політичної партії, місцева організація якої висунула кандидата у депутати, або самовисування	Кількість обраних членів рад	%
Самовисування	6612	15.57
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "СЛУГА НАРОДУ"	6391	15.05
політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	4458	10.50
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ"	4204	9.90
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЗА МАЙБУТНЄ"	4064	9.57
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ"	3903	9.19
Політична партія "НАШ КРАЙ"	1898	4.47
політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода"	891	2.10
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "УКРАЇНСЬКА СТРАТЕГІЯ ГРОЙСМАНА"	680	1.60
Політична партія "Радикальна Партія Олега Ляшка"	582	1.37
Політична партія "Сила і Честь"	574	1.35
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПРОПОЗИЦІЯ"	573	1.35
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ДОВІРА"	458	1.08
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РІДНИЙ ДІМ"	440	1.04
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК КЕРНЕСА – УСПІШНИЙ ХАРКІВ!"	433	1.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РІДНЕ ЗАКАРПАТТЯ"	354	0.83
політична партія Всеукраїнське об'єднання "ЧЕРКАЩАНИ"	343	0.81
Політична Партія "ГОЛОС"	335	0.79
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК СВІТЛИЧНОЇ РАЗОМ!"	320	0.75
Аграрна партія України	313	0.74
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЗА КОНКРЕТНІ СПРАВИ"	307	0.72
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК ВІЛКУЛА "УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА"	272	0.64
Політична партія "ДОВІРЯЙ ДІЛАМ"	224	0.53
Політична партія "Рідне місто"	223	0.53
Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ"	222	0.52
Політична партія "Українська Галицька Партія"	219	0.52
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "ПЛАТФОРМА ГРОМАД"	216	0.51
Політична партія "Партія Ігоря Колихаєва "НАМ ТУТ ЖИТИ!"	215	0.51
Політична партія "ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК"	206	0.48
Політична партія "Народний Рух України"	198	0.47
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА АНДРІЯ БАЛОГИ"	193	0.45
Політична партія "УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка"	183	0.43
Політична партія "Сила Людей"	152	0.36
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПОРЯДОК"	137	0.32
Політична партія "Громадянська позиція"	135	0.32
"КМКС" Партія угорців України	128	0.30
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ГРОМАДСЬКИЙ РУХ "НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ"	79	0.19
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЄДИНА АЛЬТЕРНАТИВА"	74	0.17
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА СИМЧИШИНА"	74	0.17
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ВОЛОДИМИРА БУРЯКА "ЄДНАННЯ"	62	0.15

Політична партія "Перемога Пальчевського"	62	0.15
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК ВАДИМА БОЙЧЕНКА"	59	0.14
Політична партія "Нові обличчя"	53	0.12
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ШАРІЯ"	52	0.12
Партія "Громадська сила"	47	0.11
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА СЕРГІЯ МІНЬКА"	46	0.11
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК ВОЛОДИМИРА САЛЬДО"	41	0.10
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА СЕРГІЯ РУДИКА. ЧАС ЗМІН!"	41	0.10
Політична партія "Європейська партія України"	39	0.09
Політична партія "НОВА ПОЛІТИКА"	39	0.09
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БДЖОЛА"	34	0.08
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВАРТА (ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ АЛЬЯНС РЕГІОНАЛЬНИХ І ТЕРИТОРІАЛЬНИХ АКТИВІСТІВ)"	33	0.08
Українська Народна Партія	30	0.07
Політична партія "Партія місцевого самоврядування"	26	0.06
Партія Зелених України	24	0.06
Демократична партія угорців України	23	0.05
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ДОБРИЙ САМАРЯНИН"	21	0.05
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ГРОМАДСЬКИЙ РУХ МИКОЛИ ТОМЕНКА "РІДНА КРАЇНА"	20	0.05
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "УКРАЇНА СЛАВЕТНА"	20	0.05
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ОСНОВА"	19	0.04
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "НАЦІОНАЛЬНИЙ КОРПУС"	18	0.04
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА МАКСИМА ЄФІМОВА "НАШ КРАМАТОРСЬК"	17	0.04
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ СЕРГІЯ КАПЛІНА"	15	0.04
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЕРЕЗАНСЬКА ГРОМАДА"	14	0.03
Політична партія "ЄДНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ОМЕЛЬЧЕНКА"	14	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ МИРУ ТА РОЗВИТКУ"	14	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПЕРСПЕКТИВА МІСТА"	14	0.03
Народна Партія	13	0.03
політична партія Конгрес Українських Націоналістів	13	0.03
Політична партія "Ліва опозиція"	13	0.03
Українська партія	12	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ГРОМАДЯНСЬКИЙ РУХ "СВІДОМІ"	11	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА МИХАЙЛІШИНА"	11	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РАЗОМ СИЛА"	11	0.03
Політична партія "Республіканська платформа"	11	0.03
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВОЛЯ"	10	0.02
Політична Партія "Біла Церква разом"	9	0.02
Політична партія "Громадянський рух "Хвиля"	9	0.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КРАЇНА"	9	0.02
Політична Партія "АКЦЕНТ"	8	0.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ РОЗВИТКУ ГРОМАД"	8	0.02
Партія Пенсіонерів України	7	0.02

Партія "Справедливість"	7	0.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ВІННИЧАН"	7	0.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕГОЇЗМУ"	7	0.02
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РІВНЕ РАЗОМ"	7	0.02
Політична Партія "САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА"	7	0.02
Молодіжна партія України	6	0.01
Партія ветеранів Афганістану	6	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ ВАЛЕНТИНА НАЛИВАЙЧЕНКА "СПРАВЕДЛИВІСТЬ"	6	0.01
Політична партія "КОМАНДА ІГОРЯ САПОЖКА - "ЄДНІСТЬ"	6	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "НАШІ"	6	0.01
Політична партія "Українська православна асамблея"	6	0.01
Політична партія "Миколаївці"	5	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ТВОГО МІСТА"	5	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПОРЯДОК. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. СПРАВЕДЛИВІСТЬ"	5	0.01
Політична партія "РОЗУМНА СИЛА"	5	0.01
Партія захисників Вітчизни	4	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ"	4	0.01
Політична партія "НОВА КРАЇНА"	4	0.01
Українська республіканська партія	4	0.01
Партія Християнсько-Демократичний Союз	3	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЄДИНА ГРОМАДА"	3	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ІДЕЯ НАЦІЇ"	3	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА ЛЕВЧЕНКА "НАРОДОВЛАДДЯ"	3	0.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ЧЕРНІВЧАН"	3	0.01
Політична партія "ПАТРІОТ"	3	0.01
Українська морська партія Сергія Ківалова	3	0.01
Партія "За Права Людини"	2	0.00
Політична партія "ГРОМАДА І ЗАКОН"	2	0.00
Політична партія "ПРАВИЙ СЕКТОР"	2	0.00
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ"	2	0.00
Політична партія "Солідарність жінок України"	2	0.00
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ"	2	0.00

Остаточні результати для кандидатів на посади міських голів:

Назва регіону	Міста з кількістю виборців 10 тис. і більше		Міста з кількістю виборців до 10 тис.		РАЗОМ	
	Міськ х голів, Які обираються	Кандидатів на посади міських голів	Міських голів, які обираються	Кандидатів на посади міських голів	Міських голів, які обираються	Кандидатів на посади міських голів
Вінницька область	18	133			18	133
Волинська область	9	74	2	11	11	85
Дніпропетровська область	19	173	1	13	20	186
Донецька область	17	112	2	12	19	124
Житомирська область	12	114			12	114
Закарпатська область	10	78	1	4	11	82
Запорізька область	13	101	1	2	14	103
Івано-Франківська область	15	119			15	119
Київська область	24	244			24	244
Кіровоградська область	10	59	2	15	12	74
Луганська область	4	83			4	83
Львівська область	36	285	3	20	39	305
Миколаївська область	9	68			9	68
Одеська область	18	128	1	11	19	139
Полтавська область	15	125	1	7	16	132
Рівненська область	11	83			11	83
Сумська область	12	93	3	11	15	104
Тернопільська область	18	132			18	132
Харківська область	17	116			17	116
Херсонська область	9	83			9	83
Хмельницька область	13	80			13	80
Черкаська область	16	151			16	151
Чернівецька область	8	51	3	22	11	73
Чернігівська область	14	85	2	11	16	96
м.Київ	1	20			1	20
Разом	348	2790	22	139	370	2929

Назва регіону	Міські громади		Селищні громади		Сільські громади		РАЗОМ	
	Громад	Обраних	Г	О	Г	О	Г	О
Вінницька область	18	18	22	22	23	22	63	62
Волинська область	11	10	18	18	25	25	54	53
Дніпропетровська область	20	17	25	25	41	41	86	83
Донецька область	19	17	8	8	9	9	36	34
Житомирська область	12	12	22	22	32	32	66	66
Закарпатська область	11	10	18	18	35	35	64	63
Запорізька область	14	13	17	17	36	36	67	66
Івано-Франківська область	15	15	23	22	24	24	62	61
Київська область	24	21	23	23	22	22	69	66
Кіровоградська область	12	12	16	16	21	21	49	49
Луганська область	4	4	11	11	3	3	18	18
Львівська область	39	37	16	16	18	17	73	70
Миколаївська область	9	8	14	14	29	29	52	51
Одеська область	19	18	25	25	47	46	91	89
Полтавська область	16	15	20	20	24	24	60	59
Рівненська область	11	10	13	13	40	40	64	63
Сумська область	15	13	15	15	21	21	51	49
Тернопільська область	18	18	16	16	21	21	55	55
Харківська область	17	17	26	26	13	13	56	56
Херсонська область	9	8	17	17	23	23	49	48
Хмельницька область	13	12	22	22	25	25	60	59
Черкаська область	16	15	10	10	40	40	66	65
Чернівецька область	11	10	7	7	34	34	52	51
Чернігівська область	16	15	24	24	17	17	57	56
м.Київ	1	1					1	1
Разом	370	346	428	427	623	620	1421	1393

Висування обраних голів

Партія/Самовисування	Кількість обраних	%
Самовисування	661	47.45
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "СЛУГА НАРОДУ"	226	16.22
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЗА МАЙБУТНЄ"	92	6.60
політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"	53	3.80
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ"	53	3.80
Політична партія "НАШ КРАЙ"	44	3.16
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ"	41	2.94
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "УКРАЇНСЬКА СТРАТЕГІЯ ГРОЙСМАНА"	28	2.01
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ДОВІРА"	23	1.65
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РІДНИЙ ДІМ"	19	1.36
політична партія Всеукраїнське об'єднання "Свобода"	18	1.29
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПРОПОЗИЦІЯ"	18	1.29
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК СВІТЛИЧНОЇ РАЗОМ!"	12	0.86
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЗА КОНКРЕТНІ СПРАВИ"	12	0.86
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК КЕРНЕСА – УСПІШНИЙ ХАРКІВ!"	11	0.79
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ "ПЛАТФОРМА ГРОМАД"	9	0.65
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "РІДНЕ ЗАКАРПАТТЯ"	9	0.65
політична партія Всеукраїнське об'єднання "ЧЕРКАЩАНИ"	8	0.57
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА АНДРІЯ БАЛОГИ"	7	0.50
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК ВІЛКУЛА "УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА"	4	0.29
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПОРЯДОК"	4	0.29
Політична партія "ДОВІРЯЙ ДІЛАМ"	3	0.22
Політична партія "Партія Ігоря Колихаєва "НАМ ТУТ ЖИТИ!"	3	0.22
Політична партія "Сила і Честь"	3	0.22
Політична партія "Сила Людей"	3	0.22
Аграрна партія України	2	0.14
Політична партія "Громадянська позиція"	2	0.14
Політична партія "Об'єднання "САМОПОМІЧ"	2	0.14
Політична партія "Радикальна Партія Олега Ляшка"	2	0.14
Політична партія "Рідне місто"	2	0.14
Політична партія "УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка"	2	0.14
"КМКС" Партія угорців України	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БДЖОЛА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЕРЕЗАНСЬКА ГРОМАДА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "БЛОК ВАДИМА БОЙЧЕНКА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ВОЛЯ"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ГРОМАДСЬКИЙ РУХ МИКОЛИ ТОМЕНКА "РІДНА КРАЇНА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ДОБРИЙ САМАРЯНИН"	1	0.07
Політична партія "Європейська партія України"	1	0.07

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ЄДИНА АЛЬТЕРНАТИВА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА СЕРГІЯ МІНЬКА"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "КОМАНДА СЕРГІЯ РУДИКА. ЧАС ЗМІН!"	1	0.07
Політична партія "Нові обличчя"	1	0.07
Політична партія "ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ ВОЛОДИМИРА БУРЯКА "ЄДНАННЯ"	1	0.07
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ "ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕГОЇЗМУ"	1	0.07
Політична Партія "САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА"	1	0.07
Політична партія "Українська Галицька Партія"	1	0.07

ДОДАТОК II: МІЖНАРОДНА МІСІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ В УКРАЇНІ 2020 - СКЛАД

Ім'я	Посада	Країна
Златко Вуйович	Голова місії	Чорногорія
П'єр Пейтьє	Заступник Голови місії	Франція
Мір'яна Грбач	Аналітик з питань виборчої адміністрації/ спостерігач роботи ЦВК	Хорватія
Беатрікс Бункамп	Аналітик виборчої кампанії	Франція
Ніно Ріжамадзе	Правовий експерт	Грузія
Ана Ненезіч	Медіа експерт	Чорногорія
Мая Мілікіч	Спеціаліст зі зв'язків з громадськістю і логістики	Чорногорія
Теодора Гіліч	Спеціаліст з фінансових питань	Чорногорія
Крістіна Костелац	Координатор довгострокових спостерігачів	Хорватія

Довгострокові спостерігачі

Команда	Сфера відповідальності	Ім'я	Країна	Організація
LTO 01	Місто Київ	Владан Радунович	Чорногорія	СеMI
		Ноемі Арцїдіаконо	Італія	
LTO 02	Київська область	Бошко Мілович	Чорногорія	СеMI
		Елена Веселовська	Молдова	Promo - LEX
LTO 03	Житомирська область	Мирзагул Кульматова	Киргизстан	Коаліція
		Даніель Керекеш	Словаччина	Obcianske Oko
LTO 04	Рівненська область	Марко Логар	Словенія	
		Младен Кобашевич	Хорватія	GONG
LTO 05	Івано-Франківська область	Ніколіна Степанович	Чорногорія	СеMI
		Дітмар Мара	Албанія	SDC
LTO 06	Волинська область	Моніка Луонго	Італія	
		Марсель Реджа	Албанія	KRIIK
LTO 07	Львівська область	Душан Іванович	Сербія	CRTA
		Дуня Пеїч	Хорватія	GONG
LTO 08	Закарпатська область	Паулу Да Сільва Феррейра	Португалія	
		Марія Латкович	Чорногорія	СеMI

LTO 09	Чернівецька область	Діана Грдініч	Чорногорія	CDT
		Нікола Лакіч	Румунія / Сербія	
LTO 10	Тернопільська область	Газменд Агай	Албанія	SDC
		Камран Мамедов	Азербайджан	EMDSC
LTO 11	Полтавська область	Петер Новотни	Словаччина	Obcianske Oko
		Іон Чобану	Молдова	Promo-LEX
LTO 12	Одеська область	Єлена Кілібарда	Чорногорія	
		Артур Агамалян	Вірменія	
LTO 13	Запорізька область	Джудіт Кірс	Нідерланди	
		Ермір Кота	Албанія	SDC
LTO 14	Вінницька область	Віктор Прутинау	Молдова	Promo-LEX
		Айгуль Джафарова	Азербайджан	EMDSC
LTO 15	Дніпропетровська область	Драган Нікодієвич	Сербія	CeSID
		Альбіон Джерасі	Албанія	SDC
LTO 16	Миколаївська область	Шахназ Гасанова	Азербайджан	EMDSC
		Михали Шабо	Угорщина	
LTO 17	Херсонська область	Талгат Отеміс	Казахстан	FSCI
		Антуела Мале	Албанія	KRIIK
LTO 18	Черкаська область	Маріам Овеян	Вірменія	TIAC
		Зоран Ракочевич	Чорногорія	
LTO 19	Кіровоградська область	Елідон Ламані	Албанія	KRIIK
		Сімм Джанно	Естонія	
LTO 20	Харківська область 1	Петер Немет	Словаччина	Obcianske Oko
		Мая Беліч	Чорногорія	CeMI
LTO 21	Харківська область 2	Моніка Валечич	Хорватія	GONG
		Момчило Радулович	Чорногорія	
LTO 22	Хмельницька область	Філіп Корач	Хорватія	GONG
		Катеріна Коцева	Македонія	
LTO 23	Сумська область	Арнаут Ніколає	Молдова	
		Гергіс Дівіді	Албанія	KRIIK
LTO 24	Чернігівська область	Івана Маркович	Сербія	CeMI
		Мілан Солдатич	Хорватія	GONG

